

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.
Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1911 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Docenten S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Afdelningen Strödda meddelanden redigeras af Fil. Kand. K. TYNELL.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1910.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

Gunnar Rexius, Benjamin Höijers politiska åskådning.

Nils Andersson, Några anteckningar om rättegångsväsendet vid de tyska underdomstolarne.

Adolf Åström, Konungens dispensrätt.

Nore B. Tenow, En proportionell rangmetod.

Strödda meddelanden.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

TRETTONDE ÅRGÅNGEN

1910

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1910
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

	Sid.
ANDERSSON, NILS, Några anteckningar om rättegångsväsendet vid de tyska underdomstolarna	293
BROCK, FRITZ H:SON, Till frågan om vår tobaksbeskattning	171
FAHLBECK, PONTUS, Den finska krisen	137
— —, Skattepolitik. Några anmärkningar med anledning af statsverkspropositionen	1
GRÖNLUND, OTTO, Referendum i Schweiz. I	201
HECKSCHER, ELI F., En bok om Anders Chydenius	240
KÖHLER, SVEN, Regeringsrätten och dess arbetssätt	13
LUNDBORG, RAGNAR, Islands folkrättsliga ställning	228
REXIIUS, GUNNAR, Benjamin Höijers politiska åskådning	265
SOMMARIN, EMIL, Det svenska bergsregalets ursprung	141
— —, Sverges äldsta bergverks första anläggning och organisation under Magnus Ladulås (omkring år 1280). Stora Kopparberget och Rammelsberg	24
TENÖW, NORE B., En proportionell rangmetod, afsedd att på de proportionella valens område utgöra en motsvarighet till den vanliga formen för majoritetsval i enmansvalkretsar	317
TISELL, HENRIK G., Beskattningsformens inflytande på tobaksindustriens utveckling	2 1
TYNELL, KNUT, De olika befolkningsgruppernas deltagande i de allmänna valen i våra storstäder	81
WALLENGREN, SIGFRID, Den österrikiska valreformen från nationalitetsproblemets synpunkt (forts. fr. föreg. årg.)	97
ÅSTRÖM, ADOLF, Konungens dispensrätt	303
— —, Om socialismens begränsning	46

Strödda meddelanden.

De tyska monarkiernas rättsliga natur	76
Krigshärrar och militärkostnader	77
Politiska val i konungariket Sachsen	78
Arbetsinställelsernas orsaker i Sverige åren 1863—1907	79

	Sid.
Ett spörsmål ur § 87 Regeringsformen	124
Kongress för förvaltningsvetenskaperna	127
Den parlamentariska obstruktionen i Österrike	128
Referendum i England	129
Det parlamentariska arbetet i Schweiz	131
Proportionalvalens lämplighet för franska förhållanden	133
Verkar inkomstskatternas progression eller tullarnas regression starkast?	134
Barnadödligheten i forna tider	136
Japan som landet med öfvervägande kvinnoarbete i industrien	136
Svensk rättshistoria i fransk vetenskaplig forskning.....	136
Kongressen för förvaltningsvetenskaper i Brüssel	200
Det finansiella resultatet af värdestegringskatten i Tysklands städer	264
Ett samhällsvetenskapligt institut	327
Budgeten i Förenta Staterna	328
Roosevelt och Förenta Staternas författning.....	329
Kommunal rösträttsstatistik från Lund	330

Extrahäften.

CHARLIER, C. V. L., Grunddragen af den matematiska statistiken.

TISELL, HENRIK G., Undersökning öfver uppfinnareverksamhetens variationer inom olika industriklasser i Sverige, Tyskland, Frankrike, England, Österrike och Ungern

Benjamin Höijers politiska åskådning.

Af

Fil. Lic. Gunnar Rexius.

Benjamin Höijer hör till dem bland vår odlings märkesmän, hvilkas betydelse ligger minst lika mycket i det inflytande, de utöfvat på andra, som i det arbete, som de själfva hunnit bringa till fullbordan. Hans filosofiska produktion blef, till följd af ogynnsamma yttre omständigheter och en för tidigt afbruten bana, aldrig mera än fragment till ett system; men den innehåller inom olika grenar af filosofien frukthringande och framtidsdigra tankar, som upptagits till systematisk bearbetning i Bibergs, Grubbes, Geijers, Boströms system. Såsom själen i »Juntan», sedermera såsom akademisk lärare hade Höijer tillfälle att personligen inverka på åtskilliga af de mest representativa bärarne af det tidigare 1800-talets svenska kultur. Geijer var hans lärjunge, och hans betydelse för dennes utveckling är af denne själf bestyrkt, Hans Järta var hans vän och lärjunge, likaså Hammarskjöld m. fl.

Det torde vara en mindre beaktad sak, att Höijer hyste ett lifligt intresse äfven för tidens politiska företeelser. Härom innehålla hans bref talrika vittnesbörd. Han talar om politiken såsom den intressantaste af alla vetenskaper, han yttrar sin önskan att bidra till att »formera ett politiskt tänkesätt», han lofvar sommaren 1809 att ingå såsom medarbetare för politik i en påtänkt tidskrift, «såvida den är teoretisk, och ej blott pamphlet»¹. Det

---

¹ FRUNCK, Bidrag till kännedomen om Nya skolans förberedelser och första utveckling, s. 140.

senare yttrandet belyser arten af hans politiska intresse. Det är de teoretiska, statsfilosofiska problemen, som intressera honom; dagspolitiken med dess mångahanda praktiska frågor blott i den mån, han kan afvinna den synpunkter, som ligga inom den teoretiska samhällsspekulationens intressesfer.

Såsom skriftställare i politiska och statsrättsliga ämnen har Höijer emellertid endast under en kort period uppträdt, nämligen såsom medarbetare i G. A. Silfverstolpes »Litteraturtidning» 1795—97. Härvid har han dels recenserat en del utländska skrifter, företrädesvis naturrättsliga af den Kantska skolan, dels för tidningens räkning öfversatt en serie recensioner af fransk revolutionslitteratur i Allgemeine Litteraturzeitung 1790—91. Kants filosofi och franska revolutionen, de båda världsomhållfvande tilldragelserna i hans samtid, äro alltså hufvudföremålen för hans intresse.

De förra af Höijer själf författade recensionerna¹ gifva en inblick i hans rent teoretiska statsuppfattning. Han rör sig här inom de gängse naturrättsliga begreppen och ansluter sig särskildt nära till den nya formulering, som Kant gifvit dem². Jämte sin lärare Daniel Boëthius, men med mera skärpa och originalitet än denne, har Höijer förtjänsten af att ha infört den Kantska filosofien i Sverige; detta gäller äfven hvad rätts- och statsfilosofien beträffar. Men Höijer är ingen slafvisk eftersägare af de tyska mästarna. Tvärtom har han — och häri står han framom Kant — blottat flera af naturrättens brister och luckor just i dess viktigaste punkter. Med kritisk skarpblick upptäckande den naturrättsliga statsförklaringens svagaste punkt, varnar han för att sammanblanda »den förbindelse blotta Sedelagen eller samvetet ålägger, hvilken ej innehåller något yttre tvång, och den som verkligen innebär et sådant»³, hvilken sammanblandning särskildt trädde i dagen vid naturrättens försök att förklara statens uppkomst ur fördrag och öfverenskommelser med bindande kraft, hvilket var

¹ B. HÖIJERS Samlade skrifter, IV s. 131—207.

² NYBLÆUS' uppgift (Den filosofiska forskningen i Sverige I: 2 s. 408), att han föregripit Kants rättslära, är dock oriktig. Visserligen utkom Kants rättsfilosofiska hufvudarbete »Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre» först 1796, men systemet var redan förut i sina väsentliga drag framlagdt i mindre skrifter af Kant själf och af hans lärjungar.

³ Saml. skr. IV, 144.

själfva hörnstenen i det naturrättsliga systemet. I samband härmed står Höijers kritik af samhällsfördraget. Kant hade inskräp — hvilket ej heller varit den föregående spekulationen obekant, om det ock stundom förbisetts —, att föreställningarna om statens uppkomst genom fördrag och om ett förstatligt naturtillstånd vore endast juridiska fiktioner, förklaringshypoteser utan historisk realitet. Höijer instämmer däri, men framhåller¹, att härmed upphör äfven fördragsteorien att gifva en ideell rättsgrund för statens tvångsmakt och för människors skyldighet att lefva i en stat och lyda dess lagar, enär en blott fingerad öfverenskommelse omöjlig kunde grunda juridisk rätt och plikt. I denna kritik af naturrätten hade — liksom redan i Kants häfdande af staten såsom förnuftspostulat — kunnat ligga ett uppslag till den statsrättsliga spekulatiön, som på 1800-talet under olika filosofisk motivering — staten såsom historisk utvecklingsprodukt, såsom folkets organiska enhet, såsom gudomlig anstalt — förlade statens rättsgrund i dess egen existens såsom enhet med afvisande af naturrättens individualistiska statskonstruktiön. Men liksom Kant visar sin samhörighet med naturrätten däri, att han vid förklaringen af staten *såsom juridiskt begrepp* ej kan stanna vid idén om statens förnufts nödvändighet, utan drifves att söka en individualistisk princip i fördragsteorien, så kan ej heller Höijer frigöra sig från naturrättens grundåskådning, att individen är enda källa för juridisk rätt och plikt. Och han afvisar fördragsteorien endast för att söka en annan lika individualistisk statsförklaring. Han förnekar, att (den fingerade) öfverenskommelsen kan åstadkomma en juridiskt bindande plikt att tillhöra staten, d. v. s. vara statsgrundande. En sådan plikt anser han endast kunna grundas på ett annat gifvet rättsförhållande. Ett sådant tror han sig finna i försvarsrätten, hvilken synes honom vara en själfklar individuell rättighet. Denna individuella rättighet och icke en öfverenskommelse blir sålunda yttersta grunden för staten. Höijers statsförklaring förlägger sålunda statens grund visserligen i människans natur, men ej i hennes sociala natur, utan i en individuell rätt, hvars tryggande fordras af förnuftet. Något positivt framsteg utöfver naturrätten innebär hans statslära knappast. Han

¹ a. a. s. 181 f.

upprifver flera af naturrättens positioner, men söker vinna ersättning för dessa ut ifrån naturrättens egna premisser, från hvilka han ej kan frigöra sig. Hans styrka ligger därför i kritiken, under det att han vid den positiva nybildningen ofta förlorar sig i oklarhet.

Ehuru Höijer ej erkänner samhällsfördraget såsom tillfyllestgörande rättsgrund för statens tvångsmakt, accepterar han dock fördragsteorien i andra sammanhang och i annan användning. Idén om ett förstatligt naturtillstånd »måste», säger han¹, »för ett moraliskt behof, människans frihet, förutsättas». Naturtillståndet skildrar han, liksom Hobbes, såsom ett »status belli», där människan lefver i ett »blott djuriskt» tillstånd och är »utan säkerhet för sin naturliga frihet». »Men hennes egennyttiga natur gör det til et behof, och hennes moraliska natur til en pligt, at söka et tilstånd, der hon kan vinna denna säkerhet. Detta tilstånd är borgerliga samhällslefnaden. Ändamålet för Borgerliga Samhället är således säkerhet i utöfningen af tvångsrättigheter». Öfvergången från naturtillståndet måste tänkas ske genom öfverenskommelser; och innehållet i dessa fingerade öfverenskommelser (hvilka f. ö. blifva mer än blotta fiktioner, så snart grundlagar börja existera) bestämmes af naturrätten. Men naturrätten — och därmed äfven samhällsfördragen — är till sitt innehåll begränsad. För det första befattar den sig endast med samhällets *nödvändiga* och väsentliga *ändamål*, rättssäkerheten, ej med de »tillfälliga» ändamål, som staten får därigenom, att människan, som »kan och måste äfven föresätta sig andra mål, hvilka ej innehållas i Borgerliga Samhällets ändamål», kan använda samhället såsom ett medel att nå äfven dessa och hvilka förf. sammanfattar i »befordrande af menniskans Moralitet och Lycksalighet». För det andra bestämmer den blott de *nödvändiga medlen* och villkoren för uppnåendet af dessa nödvändiga ändamål, lämnande de tillfälliga, »som angå den för hvarje folks olika läge lämpligaste organisation af samhället» (såsom statsformens bestämmande o. d.) att afgöras af erfarenheten och klokheten.

Vi ha med någon utförlighet återgifvit detta resonnemang, emedan det blottar några viktiga drag hos Höijers statsteori. Först

¹ s. 150 f.

och främst framträder hans utprägladt individualistiska uppfattning af statens ändamål. Individuella syften äro genomgående det primära, staten ett medel, som individerna använda för dessas vinnande, men utan egna mål. Af intresse äro vidare de slutsatser rörande regenters och undersåtars inbördes rättsställning, som Höijer drager af sin uppfattning af naturrätt och samhällsfördrag. Regentens rättigheter grunda sig — så är hans tankegång — på ömsesidigt bindande öfverenskommelser, och hans juridiska förpliktelser äro begränsade till dessas innehåll. Endast brytande af dessa ger rättmätig anledning att frångå honom hans rättigheter. Då dessa öfverenskommelser ju ej innehålla annat än de nödvändiga villkoren för det nödvändiga statsändamålets, rättssäkerhetens, vinnande, kan regenten hur mycket som helst försumma sin moraliska plikt att befordra »allmänt väl och samhällets lycksalighet» ja rent af motarbeta dessa »tillfälliga» statsändamål utan att därigenom förverka sina rättigheter. Höijer sluter sig här till den konservativa, antirevolutionära riktningen inom naturrätten, hvilken gaf regenten en visserligen principiellt på folksuveräniteten grundad, men dock genom ömsesidigt bindande öfverenskommelser tryggad, själfständig ställning.

Slutligen förtjänar framhållas att då naturrätten fattas såsom till sitt innehåll begränsad till den allmänna satsen, att samhällsordningen skall vara en rättsordning, så behöfver den ej leda till den i utlandet så gängse politiska doktrinarismen, till uppställande af någon allena berättigad statsform (såsom Rousseaus demokratiska republik, Kants maktdelningsstat o. d.), en doktrinarism, som f. ö., hvad de egentliga författningsfrågorna beträffar, i Sverige med dess rika historiska erfarenhet torde ha funnit en mindre god jordmån bland de tänkande, åtminstone i dess mer extrema former¹.

Rörande Höijers åskädning i praktiskt politiska frågor gifva

---

¹ De privata fri- och rättigheter, till hvilkas skydd statsmakten tänktes vara upprättad, uppkonstrueras vanligen i den dätida svenska litteraturen på rent naturrättslig väg, under det att spekulationen oftast hejdar sig inför frågan om statsformens bestämmande och gör denna mer eller mindre till en lämplighetsfråga. Ett typiskt exempel härpå erbjuder D. BOETHIUS, Försök till en Lärobok uti Naturrätten.

de nu omnämnda recensionerna föga upplysning. Så mycket torde dock kunna sägas, att ett konservativt eller i hvarje fall antirevolutionärt drag är omisskänligt och att förf. är bestämd motståndare till den revolutionära riktningen inom naturrätten. Kants statslära förenar, som bekant, med all sin teoretiska radikalism en antirevolutionär, konservativ eller rättare inför det bestående resignerande praktisk tendens. I den Højerska varianten af Kants statslära är detta senare drag starkare prononceradt. Såsom exempel anföra vi hans tankar om grundlagsändring¹. För sådan fordrar han principieft alla samhällsmedlemmars bifall och tillerkänner absolut rättmätighet endast åt på detta sätt tillkomna lagar, men afböjer liksom Kant teoriens revolutionära konsekvenser genom att i rättsordningens namn, hvilken eljest blefve omöjlig, men såsom ett oeftergiftigt förnuftspostulat måste bevaras, kräfvat helgd äfven åt på annat sätt tillkomna och därför strängt taget orättmätiga lagar.

Vid samma tid öfversatte Højier för Litteraturtidningen de ofvan omnämnda artiklarne rörande franska revolutionen². De röra sig närmare den praktiska politikens problem än de naturrättsliga recensionerna och torde därför gifva oss någon upplysning om Højiers rent politiska åskådning vid denna tid, då det väl måste antagas, att Højier åtminstone i det väsentliga — detaljerna äro naturligen för vårt syfte utan värde — gillar de åsikter, som han ansett lämpligt att på detta sätt utan egna kommentarier eller kritik bringa till den svenska allmänhetens kännedom. Då man från läsningen af Højiers statsfilosofiska recensioner med deras rent naturrättsliga, individualistiska statslära öfvergår till dessa uppsatser, frapperas man af att möta en åskådning, som är den naturrättsliga rakt motsatt. Deras författare, den hannoveranske ämbetsmannen A. W. REHBERG³ är

¹ a. a. s. 205 f.

² Aftryckta i Saml. skr. IV s. 207—438. Af NYBLÆUS, a. a. och ännu i nya upplagan af Nordisk Familjebok angifvas de oriktigt bland af Højier själf författade skrifter.

³ Ang. Rehberg se företrädesvis K. LESSING, Rehberg und die französische Revolution, Freiburg 1910, som dock genom att begränsa sin undersökning till en enda skrift af Rehberg ställer äfven de däri förekommande tankarne i en något ofullständig belysning.

nämligen en af historiska skolans mera betydande förelöpare i Tyskland. Han hade studerat i Göttingen, som då tack vare Hannovers personalunion med England företedde en vida mera engelsk än tysk kulturell fysionomi. Här liksom sedermera under sin bana såsom ämbetsman hade han med förkärlek studerat engelsk historia och politik, och därvid utan tvifvel särskildt påverkats af Burke, dels genom läsning af dennes tidigare skrifter, hvilka redan innehålla uppslag till den historiska statsuppfattning, som bryter fram fullmogen i hans berömda skrift mot franska revolutionen¹, dels genom sin förtrogne vän E. Brandes, som var personligen nära bekant med Burke. Sommaren 1790, alltså innan Burkes »Reflections» utkommit och medan franska revolutionen ännu var allmänt beundrad, påbörjar Rehberg denna af Höijer öfversatta artikelserie, som utformar sig till ett skarpt angrepp mot revolutionens — icke öfverdrifter, utan — grundprinciper och mot den naturrättsliga åskådningen, »den politiska metafysiken», som han anser sätta prägeln på revolutionens arbete. Trots vissa kvarlefvor af naturrättens teorier — från sådana är ju ej ens Burke fri — kunna dessa uppsatser i själfva verket betraktas såsom den första invasionen i Tyskland af den från Burke utgående historiska statsläran. Rehberg är ingen reformfientlig anhängare af l'ancien régime och står ingalunda liksom Burke oförstående inför det franska omdaningsverkets nödvändighet och djupt liggande orsaker. Sträfvandena att ersätta polisstatens laglösa godtycke med rättsstaten, den feodala ståndssplittringen med nationell enhet, enväldet med folkets deltagande i statsarbetet ha hans fulla sympatier, och så till vida som han i revolutionen ser ett uttryck för dessa sträfvanden, har den hans erkännande. Men de principer, efter hvilka nydaningen verkställdes, kritiserar han skarpt. Kärnpunkten i hans af Burkes anda präglade angrepp är kritiken af revolutionens rationalistiska metod. Revolutionens grundfel vore, att den behandlade statsförfattningen såsom ett filosofiskt system och sökte att utan hänsyn till det bestående och till historien uteslutande genom deduktion ur abstracta principer uppbygga en helt ny samhällsordning, att den med sublimt förakt

¹ Se F. MEUSEL, Burkes Schriften gegen die französische Revolution Wittenberg 1904, s. 9; J. MORLEY, Burke, s. 15 o. 49.

för historia och tradition behandlade den gamla af århundradens verk uppbyggda staten Frankrike såsom en nyanlagd koloni. I motsats härtill häfdar han, att politiken utom hvad de allra allmännaste principerna angår måste arbeta med empirisk metod och hämta sina motiv ur erfarenheten och specialstudiet af föreliggande omständigheter. Särskildt betonar han häfdens rättskapande och samhällsuppbyggande roll, bl. a. med orden: »Ålder, vana och erfarenhet, utgöra grunden för alla politiska inrättningar, för allt deras anseende, som utgöra öfverhet. På dem beror all regerings fullkomlighet»¹.

Vid bedömandet af en dylik tankegång får man visserligen ej glömma, att äfven den naturrättsliga spekulationen ingalunda var blottad på hvarje slags historisk åskådning. Tvärtom torde en rent doktrinär uppfattning varit relativt sällsynt hos de mera tänkande, åtminstone på sådana tider, då ej revolutionär upphetsning omöjliggjorde ett lidelsefritt tänkande i politiska frågor. Montesquieu hade ju inpräntat geografiska och etnografiska faktors betydelse för författningslifvet och med sin historiska empirism rubbat tron på den allmängiltiga idealförfattningen. Ej heller var ett erkännande af den historiska konstituetens kraf något ovanligt. Men om också utmynnande i vissa liknande praktiska konsekvenser är dock upplysningstidens historiska åskådning i fråga om värdesättningen af historiens roll för politiken afgjordt: artskild från den, som renast och mest typiskt förfäktas af historiska skolan. För den förra än historien ett nödvändigt ondt, ett oundvikligt hinder för införandet af den idealförfattning, som den upplyste är i stånd att genom förnuftspekulation framställa. Ett försök, sådant som franska revolutionens, att införa den rena förnuftsätten, är i och för sig berömvärdt, men tyvärr dömdt att misslyckas på grund af det beståendes hindrande kraft och den stora massans på bristande upplysning beroende fasthängande vid det häfdvunna². Historiska skolan verkställer en fullständig omvärdering. I de undermedvetna, spontana och oreflekterade kraf-

¹ Höljer, a. a. IV, 273; jfr äfven s. 235—236, 317, 333 m. fl. st.

² Denna negativt historiska åskådning framträder särdeles typiskt: utbildad i A. G. SILFVERSTOLPES broschyr 1809 »Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af Svenska Statsförfattningen».

terna, vanor och tradition ser den de verkliga positivt uppbyggande faktorerna i historien; och historien tillägger den ett i grunden religiöst värde såsom uttryck för den sedliga världsordningen. Den enskilde får här en ingalunda viljelös, men dock sekundär roll i utvecklingen; såsom historiens tjänare, på dess grund och enligt dess anvisningar kan och skall han utföra ett nyttigt arbete; men lösgör han sig från den, blir hans arbeté värdelöst. En revolution af rättsordningen blir därför alltid förkastlig, ej därför, att de flesta människor äro för oupplysta att mottaga idealförfattningens gåfva, utan därför att staten och dess ordning är ett verk af historien, hvilket den enskilde, han må vara aldrig så upplyst, ej kan utföra eller uppgöra plan till. — Denna senare art af historisk åskådning är Rehbergs; den framträder mera genomförd i andra, senare skrifter af honom, men är omisskänlig redan i de artiklar, som Höijer öfversatt.

Utgående från dessa allmänna grundsatser, gifver Rehberg en del anvisningar, huru det franska reformverket enligt hans mening borde ha utförts. Det nya borde så väl till sitt innehåll som till sättet för dess införande ha anknutits till det bestående och till landets historia. Om en helt ny författning hade ej bort vara tal, då detta — enligt naturrättens af Rehberg principiellt accepterade uppfattning af grundlagen såsom *contrat social*, för hvars ändring kräfdes enhälligt bifall af alla samhällsmedlemmar — skulle kunna ha till följd, att »hetsiga hufvuden med vissa strödda filosofiska grundsattser skulle beropa sig på nationens ursprungliga rättigheter, och åt Folket updraga et hvärf, hvartil det är alldeles oskickligt»¹. För att undgå denna olycka, hade man bort borttaga »äfven all misstanka, at man ville införa en alldeles ny författning», och »under skenet af det gamlas återställande» genomföra nödiga ändringar såsom specialreformer inom den bestående rättens ram. Ledningen häraf hade bort ligga hos statens lagliga styresmän, konungen och hans ministrar — ej hos en revolutionär *pouvoir constituant*. Man hade härvid icke bort skapa helt nya institutioner, utan använda och vid behof ombilda de bestående, samt då användbara sådana ej funnos, upptaga inrättningar, som

---

¹ a. a. IV s. 246.

under äldre tider ägt bestånd i Frankrike. — Det är alltigenom historiska skolans program för en »organisk» och »nationell» författningsutveckling, som Rehberg här tecknar. Med denna har han äfven gemensam sin motvilja mot total författningskodifikation på grund af dennas samband med fördragsteorien och dess demokratiska följsatser.

På denna väg hade, anser Rehberg, Frankrikes författning kunnat ombildas till likhet med den författning, som tydligen är hans ideal, den engelska. Dess ståndrepresentation hade kunnat afklädas sin feodala prägel och utbildas till ett tvåkammarparlament efter Englands mönster. Om Englands författning har Rehberg en för sin tid sannolikt ovanligt riktig uppfattning. Framför allt, han ser den ej genom maktdelningslärans synglas. Bland de abstrakta principer, som bestämt revolutionsmännens politik hade, enligt R., knappt någon vållat så mycken skada, som denna genom dess doktrinära användning. Den hade ledt till, att man inskränkt regeringens makt till den minsta möjliga (bl. a. genom borttagande af konungens absoluta veto, hvilken åtgärd skarpt klandras) och genom att utestänga ministrarne från nationalförsamlingen afklippt sambandet mellan regering och representation. I stället hade man bort söka garantier mot regeringens maktmissbruk genom att tvinga den att söka nationens förtroende; att han härvid tänker på den engelska parlamentarismen, framgår af att han på ett annat ställe, nämner såsom ett karakteristikum för England den principen, att ministrarna måste bygga sin ställning på parlamentets förtroende och på sina förbindelser inom detta, ej såsom annorstädes endast på konungens vilja¹.

I hvilken utsträckning kunna nu dessa uppsatser anses återgifva Höijers egen politiska öfvertygelse vid denna tid? Att de teoretiska uppslagen till en ny, historisk statslära, som vi i den funnit, öfvat något djupa're inflytande på hans egen statsrättsliga teori, kunna vi ej antaga, då hans författarskap vid samma tid röjer en orubbad tro på naturrättens grundprinciper. Öfverensstämmelsen har funnits i fråga om de rent praktiska ten-

¹ a. a. 260 o. 427.

denserna¹. En viss allmänt konservativ politisk läggning², motvilja mot de radikala franska idéerna, likaväl som mot enväldet, väl ock sympatier för den engelska författningen torde det sålunda ej vara för djärft att antaga hos Höijer vid denna tid³. I hvarje fall är det ett faktum af intresse, att Höijer redan på 1790-talet med sympati följer den begynnande historiskt-konservativa spekulationen i utlandet, om ock utan blick för dess djupare teoretiska innebörd. Skulle månne härigenom redan nu några frön ha nedlagts hos Höijers lärjungar, framför allt Hans Järta, till den historiska statsåskådning, som ett par decennier senare framträder fullmogen i ett omfattande politiskt författarskap?

Om Höijers politiska utveckling från denna tid till 1809 lämna våra källor ytterst torftiga upplysningar. Det enda från denna tid, som förtjänar omnämnas är en 1807 tryckt afhandling »Försök at förklara uphovet til Skön Konst och dess första arter»⁴. Här förekommer emellertid en teckning af samhällets uppkomst och primitiva stadium, som onekligen skiljer sig från den naturrättsliga med dess individualistiska fördragsteori. Samhällsbild-

¹ Rehberg är liksom Höijer anhängare af Kants teoretiska filosofi, men tager uttryckligen afstånd från hans rättslära, under det att Höijer i bref till Järta 10 juli 1796 säger om Kants »Zum ewigen Frieden», att »den är detsamma i politiken, som hans critiker i Metaphysik, Moral och Aestetik».

² Hvilket naturligtvis icke utesluter opposition mot den dåvarande regimen i Sverige. Vid ett tillfälle af stark misstämning med detta eller misstro till den unge konungens begåfning äro sannolikt de ord om konungadömet tillkomna, som citeras af N. Höjer, Hist. Tidskr. 1910 s. 107.

³ Häremot skulle kunna anföras det erkännande, Höijer (Saml. skr. IV, 131 f.) ger FICHTES skrift »Beitrag zur Berichtigung der Urtheile des Publicums über die französische Revolution», som är tillkommen just för att gent emot Rehbergs angrepp försvara franska revolutionen; men härvid bör observeras, att erkännandet dock är ganska reserveradt (se a. a. s. 133) och torde gälla endast bokens rent filosofiska partier; de »missförstånd hos den ej nog underbyggda läsaren», hvarom han talar s. 133; torde syfta just på de radikala politiska konklusioner, som kunna dragas ur densamma. Han är också angelägen att (s. 132) framhålla, att dess författare är vida »skild ifrån det otidiga reformationsnit, som utmärker vårt tidevarf», hvilket »synes af den sanning han laggt til grund för sina undersökningar »at värdighet at vara fri måste komma nedifrån; sjelfva befrielsen kan utan oordning endast upifrån börjas».

⁴ Saml. skr. I. 241 f.

ningen framställes här såsom grundad i människans natur, men ej såsom isolerad varelse, utan såsom samhällsvarelse, i hennes *sociala* natur. Den tager sitt första uttryck i familjen och i familjers tillfälliga och oorganiserade förbindelser med hvarandra, vanligen åsyftande gemensam krigföring. Dessa förbunds utvidgning äfven till andra angelägenheter skapar en fastare sammanlutning, ledd af den för krigets och fredens värf dugligaste och tagande sig uttryck i gemensamma öfverläggningar af stammens medlemmar. Vid dessa skapas småningom en sedvanerätt; här uppstå nationalsånger, som förvara de gemensamma minnena; dessa minnen väcka och underhålla känslan af en genom tiderna fortlevande nationell enhet och göra sammanslutningen till en nation,¹⁾ med alla dess samhälleliga lifsyftningar, dess författning o. d. ännu reglerade af sedvänja och tradition. Ur den nationella enheten, särskildt ur dess behof att vinna erkännande utåt, framväxer statsmakten, hvars funktioner sedan ökas med den fasta bosättningen och med äganderättens uppkomst. — Här sluta Höijers antydningar. Då man vet, att förf. vid denna tidpunkt stod under inflytande af Schelling,²⁾ och då han på ett ställe hänvisar till ett verk af A. W. Schlegel, ligger det ej så aflägsat, att i det fördjupade nations- och statsbegrepp, som här kommer till synes, spåra en inverkan af romantiken. I hvarje fall sticker

---

¹⁾ »I dessa sina häfder kände horden eller nationen sig utgöra et helt för evigt, deri var dess character nedlaggd och bestämd, som gjorde den til en nation, och i hvars vidare oafbrutna bildning den endast kunde fortfara såsom nation med en ärofull plats ibland sina grannar». a. a. 1, 269.

²⁾ Äfven af Hegel. På Hegelskt ursprung tyda t. ex. de historiefilosofiska idéer, som framkastas i ett bref af Höijer från denna tid (Ups. univ.-bibl. W 826), där han framhåller vikten af att historieskrifningen omsorgsfullt samlar »alla de individuella dragen i bruk, seder, tänkesätt» och motiverar detta kraf bl. a. med följande resonemang: »Sederna, detta för alla utan tydligt medvetande gemensamma och nödvändiga i sträfvanden och begär, äro liksom det drivvande hjulet till alla händelser i häfderna Historien själf har ej annat föremål än at föreställa den oafslåtliga striden hos et folk eller tidevarf emellan en viss dunkel idé, hvilken i tysthet upplifvar hela dess massa, och den yttre omgifvelsen eller naturen; och den har då först nått sin fullkomlighet, är då först rätt lärorik, när den lärt oss känna mensklighetens allmänna genius, för att så säga, under de olika former, hvori den regerade olika sekler och nationer».

uppfattningen af statsmakten såsom ett spontant utflöde af nationens enhetsmedvetande betydligt af mot den äkta rationalistiska åsikt, som skymtar här och hvar i förf:s äldre skrifter, att staternas historiska ursprung vanligen ligger i förslagna och hänsynslösa mäns begagnande i egoistiskt syfte af folkens vidskepelse och okunnighet. Å andra sidan får ej förbises, att naturrättens individualistiska teori i första hand afsåg att förklara statens *juridiska* sida, ock därför är förenlig med ganska skiftande historiefilosofiska spekulationer om staten såsom socialt och historiskt faktum. Några säkra slutsatser rörande Höijers statsrättsliga åskådning kunna därför ej dragas af det anförda.

Till de ofullständiga upplysningar, som Höijers tryckta skrifter erbjuda rörande hans senare politiska idéer, lämnar emellertid ett bland hans papper i Upsala universitetsbibliotek förvaradt manuscript ett ganska intressant tillskott. Manuscriptet är, såsom tydligen framgår af dess slutord, tillkommet efter öppnandet af riksdagen 1809 och medan arbetet på regeringsformens utarbetande pågick. Det är katalogfördt under den något missvisande titeln »Project till en fri statsförfattning»; det är icke något i detalj utarbetadt grundlagsförslag, utan en rättsfilosofisk framställning af de principer, som borde läggas till grund för det pågående grundlagsarbetet. Till uppsatsen anknyter sig ett kortare utkast betitladt »Lösa förslag». Det senare är skrifvet med användande af den mångfald ofta svårtolkade förkortningar, som förf. plägade använda i sina föreläsningsskoncept, hvaremot orden i den större uppsatsen äro fullständigt utskrifna; en olikhet, som möjligen kan tyda på, att den senare skrefs med afsikt att delgifvas andra, under det att det förra blott är ett förarbete, som stannade under förf:s händer. Den längre uppsatsen återgifves här in extenso såsom bilaga.

Vid genomläsandet af den längre uppsatsen kan man ej undgå att frapperas af den likhet den företer med K. U:s af Hans Järta författade memorial till R. F. såväl i fråga om den allmänna tankegången och uppställningen som i flera enskildheter. Om de båda aktstyckena stå i något direkt samband med hvarandra, om Järta vid memorialets författande haft kännedom om den Höijerska uppsatsen och mottagit impulser af dem — hvilket antagande

Järtas nära förkållande till Höijer synes mig göra ganska sannolikt —, kan i saknad af upplysningar härom från andra källor icke med bestämdhet afgöras; de kunna ju ock vara af hvarandra oberoende, själfständigt tillkomna uttryck för tankar, som lågo i luften. Liksom i memorialet är äfven i Höijers uppsats makt-delningstanken det genomgående ledmotivet; den oundvikliga striden mellan »makterna» skildras i hjärta färger, och problemet, som båda uppställa, är den noga afvägda jämvikten mellan dessa med garantier, som hindra dem att inkräkta på hvarandras områden utan att dock beröfva någondera dess kraft och verkningsförmåga. Särskildt är själfva definitionen af »makterna» påfallande lika hos båda. Höijer kallar den executiva makten »statens positiva kraft» och betecknar i motsats härtill den lagstiftande såsom »den inskränkande, retarderande och, i afseende på den förra, formerande eller negativa kraften»; Järta uttrycker samma tanke genom att tala om »en styrande makt, verksam inom bestämda former, med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en lagstiftande makt, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd». Huruvida denna formulering är en allmänt svensk variant af maktodelningsdoktrinen, uppkommen under påverkan af svensk tradition om konungadömet såsom statslivets ledande faktor, eller är en egendomlighet för Höijer och Järta, skulle föra för långt att här undersöka. I hvarje fall torde den afvika från den gängse utländska doktrinen, hvilken — från Montesquieus absoluta likställighet och jämvikt mellan makterna — af Rousseau och revolutionens teoretici samt äfven Kant utvecklats i riktning mot en principiell underordning af executivmakten under den legislativa såsom den verkliga suveränen (om ock en återgång till Montesquieu från midten af 1790-talet är märkbart särskildt i Frankrike). F. ö. får man nog ej ur denna formulering draga några vidtgående slutsatser rörande det reella rättsförhållande mellan statsmakterna, som den skulle afse att uttrycka. Särskildt har den intet att göra med den några år senare på kontinenten uppträdande »monarkiska principen». Beteckningen af den utöfvande eller, såsom Järta uttrycker det, styrande makten såsom den positiva kraften, som af den lagstiftande på ett negativt sätt begränsas, behöfver ej betyda annat, än att den praktiska använd-

ningen af samhällets maktresurser i hvarje särskildt fall tillhör den förra, och utesluter till följd af tjänbarheten hos begreppet negativ begränsning — hvarje negation innebär ju i det filosofiska språkbruket en bestämning — ingalunda, att rätten att fastställa normerna för denna användning förlägges hos legislativmakten i en utsträckning, som gör executivmakten till en alltigenom beroende och ofri verkställningsmaskin¹. En ren bokstafstolkning af uttrycken i och för sig möjliggör inga slutsatser; först ett mycket ingående studium af den statsrättsliga terminologien i Sverige på denna tid skulle kunna afgöra, huruvida afvikelsen från den utländska doktrinen ligger djupare än i formuleringen. Till dess en sådan undersökning föreligger, har man uteslutande att hålla sig till, huru förhållandet mellan makterna på hvarje särskildt område genom positiva bestämmelser fixeras.

Efter denna definition af de abstrakta makterna går Höijer att bestämma deras konkreta innehafvare. Med en motivering, hvars innebörd delvis förefaller något dunkel, bevisar han, att den enda lämpliga form för executivmakten i det nutida Europa är monarkien. Hufvudargumentet synes vara detta: då vår personlighet och äganderätt ej äro för sin säkerhet beroende af fäderneslandets existens som stat, utan finna skydd likaväl i en främmande stat, så äro vi ej med ett så starkt intresse knutna vid den egna staten, som är en nödvändig förutsättning för republikansk

---

¹ I denna mening kallar Kant regenten för »der Agent des Staates». — Ordet »formerande» i den Höijerska definitionen torde möjligen tarfva någon förklaring. »Formera» kan betyda dels åstadkomma, skapa något som förut ej är till, dels gifva form eller bestämdhet åt något redan förefintligt. Att ordet här har den senare betydelsen, synes framgå däraf, att det sammanställes såsom ungefärligen synonymt med »inskränkande» och »retarderande» och med dessa sammanfattas i begreppet »negativa». (Denna läsning af stället synes mig nämligen äga atgjordt företräde framför den andra möjligheten, som är att sammanställa »formerande och »negativa» och låta orden »i afseende på den förra» hänföra sig till båda dessa ord.) Att lagstiflande makten är formerande med afseende på den utöfvande betyder då, att den bestämmer gränserna för dess funktionssfär och — i en utsträckning, som här ej närmare bestämmes — normerna för dess handlande. — Till jämförelse må anföras att A. G. Silfverstolpe i sin synbarligen på tankarne i Järtas memorial grundade och af Järta öfverseddä skrift »Försök till utveckling af grunderna för svenska regerings-sättet» 1812 begagnar termerna den »activa» och den »lagbindande» makten.

själfstyrelse. Den lagstiftande makten förlägger han icke såsom Järta, hos konung och riksdag gemensamt, utan hos representationen ensam, hvilken han i enlighet med de allmänt gängse fysiokratiska idéerna vill låta utgå från innehafvarne af egendomen, »häldst af den fasta och jorden».

Härefter följer en liflig skildring af täflan mellan de båda främsta makterna; det är en strid på lif och död, tillspetsad i motsatsen mellan regenten och legislativmaktens ledare, »demagogen», hvilken vill sätta sig i den förres ställe. Båda ha starka anfallsvapen, representationen särskildt genom sin uteslutande beskattningsrätt och sin därmed sammanhängande rätt att undersöka regeringens skäl att begära anslag, hvilken rätt ger den möjlighet att alldeles hämma regeringsmakten i dess utöfning. Och dessa vapen kunna ej frångas någondera, utan att därigenom dess nödvändiga energi förloras; problemets lösning måste sökas på andra vägar. Härmed betonar förf., liksom Järta, det allmänna tänkesättets stora betydelse såsom garanti för författningen, och anvisar på tryckfriheten och offentliga uppfostran såsom medel för dettas befastande. Stor betydelse tillägger han äfven ett egendomligt förslag, som han med anknytning till ett bekant ställe hos Montesquieu framkastar, nämligen att i en inledning till grundlagen framställa »det särskilda ändamål, som nationen genom sina öden, sin särskilda character och ställning redan fått eller som lagstiftaren ännu tiltror sig kunna gifva den». Härigenom skulle författningen få en uttryckligt angifven princip, som skulle vara norm för dess tolkning, försvåra revolutioner och i kritiska tider återföra styrelsen till författningens anda. Tankarne i detta stycke äro genomgående hämtade från Montesquieu. — Större praktisk betydelse ha tvänne andra synpunkter: hänvisningen till Englands författning såsom mönster samt kritiken af ståndrepresentationen. Beundran för Englands författning torde ha vuxit och utbredts i Sverige liksom på kontinenten i samma mån, som dess rival om framstegsmännens gunst, det nya Frankrikes statsordning, med revolutionens fortgång förlorade i synpunkter. Hos Höijer ha vi redan förut haft anledning att förmoda sympatier för det engelska statsskicket. Men det visar sig nu, att han lärt föga af Rehberg angående dettas verkliga karakter. Det

är tydligen den Montesquieu — Delolme'ska vrångbilden af Englands författning, som han ägnar till beundran, författningen, som bäst realiserat maktdelningsidealet och med ett starkt konungadöme förenat en själfständig representation, båda skyddade mot hvarandras intrång genom säkra garantier. Af dessa garantier nämner förf. representationens oafbrutna tillvaro, regentens inviolabilitet och ministrarnes ansvarighet, samt fäster särskild vikt vid en inrättning, hvilken han tillskrifver hufvudsakliga förtjänsten af att under ett århundrade af revolutioner ha räddat Englands frihet. Den består däri, att representationens ledare, »demagogen», i tid »upphöjes» och »föres till målet för sin ärelystnad», hvarigenom han dels drages i regeringens, eller åtminstone i statens intresse och därmed förlorar lusten till äfventyrliga inkräkningar, dels mister förtroendet hos dem, i hvilkas namn han strider, och sålunda göres ofarlig. Det kan synas, som om förf. här syftade på de parlamentariska ministärerna; i så fall visar framställningen, huru han ser äfven denna institution genom maktdelningslärans synglas, då han betraktar den ej såsom ett medel att genomföra enhet mellan regering och legislatur — »upphöjelsen» skall ju tvärtom beröfva parlamentsledarne deras förtroende inom detta — utan tvärtom såsom ett medel att oskadliggöra enskilda parlamentsledare och därigenom trygga balansen. Jag tror emellertid ej, att stycket syftar härpå, utan »upphöjelsen» torde afse uppflyttning i öfverhuset. Härför talar dels, att då förf. ett stycke längre ned talar om regentens befogenhet att rätta fallna ministrar genom att uppflytta dem »i den upphöjda klassen», äro de citerade orden nedskrifna efter öfverstrykning af det ursprungliga »bland lorderna»; dels att idén om »upphöjelsen» såsom ett försvarsmedel för regeringen med största sannolikhet torde vara hämtad ur Delolme¹, där den finnes närmare utvecklad och uttryckligen anges afse i första hand pårsutnämningar.

Såsom faror för fria författningars bestånd nämner förf. yppighet och partier. Den senare synpunkten är här särskildt af intresse, då den utmynnar i ett skarpt utdömande af ständsrepresentationen. »Partier i lagstiftande makten», säger förf. »äro ej för-

---

¹ Constitution de l'Angleterre, ed. 1790, I, 201 f.

derfliga såsom skiljaktiga tänkesätt; de äro det såsom til sina rättigheter skilda folksclasser». Sådana äro »eviga revolutionsfrön». Den mörka teckning af ett dylikt partiväsens olyckor, som förf. uppdrager, är tydligare gjord med vår frihetstid såsom förebild; ständig misstro mellan ständer och regering, oupphörligt inskränkande af den utöfvande makten, personliga förföljelser, utrikespolitiska förhållandens användande såsom medel för partisyften, en anarki, som ovillkorligen slutar i despotism, skildras såsom dess oundvikliga följder. Räddning kunde endast vinnas genom att »angripa förderfvet vid dess rot», d. v. s. upphäfvu privilegierna. Men detta knnde endast ske med innehafvarnes samtycke; den revolutionära vägen är nu liksom alltid för Højjer förhatlig. Att ett sådant samtycke ej borde vara omöjligt att erhålla, söker han bevisa¹ med användande af de nya liberåla ekonomiska lärosatserna, att ekonomiska privilegier lände alla, äfven innehafvarne själfva till nackdel, och att den makt af annan art, som andra privilegier skänkte, nu för tiden saknade betydelse gent emot den ekonomiska och industriella makten. Så skulle adelns och borgarståndets särrättigheter kunna afskaffas. En egendomlig uppfattning af representationsrätten framlyser i förf:s anvisningar rörande sättet för upphäfvandet af prästerskapets rätt att utgöra ett riksstånd. Då denna rätt grundade sig på de enskilda medlemmarnes ämbetsmannakontrakt med staten, kunde den småningom afskrifvas däri-genom, att den ej intoges i de nya kontrakt, som hädanefter komme till stånd. Bakom detta förslag ligger tydligen den gamla, privaträttsliga teorien om representationsrätten såsom en privat rätt för den enskilde gent emot staten, ej såsom en ingrediens i statens egen organisation; en ändring häri är ett privat mellanhafvande mellan de båda kontraherande parterna, ej en grundlagsfråga i modern mening.

Något större inflytande på det praktiska grundlagsarbetet 1809 torde Højjer ej ha utöfvat. Därtill var hans politiska intresse alltför ensidigt teoretiskt, hans uppfattning af samhälls-problemen alltför doktrinär och opraktisk. Af de många praktiska spörsmål, som komma under diskussion i K U:s memorial beröras

---

¹ At utvecklingen af denna punkt är bihanget »Lösa förslag» ägnadt.

i hans uppsats blott ett par och det i största allmänhet — en olikhet, som också är en naturlig följd af de båda akternas olika syfte. Tendensen i Höijers uppsats är präglad af den nya liberalism, som efterträdt den reaktionära radikalismen från 1790-talets början¹; beundran för Frihetstiden är förbytt i skarp kritik, konungadömet tilldelas åter en själfständig roll i statslifvet; i stället skjutas de moderna sociala reformkrafven i förgrunden. I fråga om ståndsförfattningen är Höijer utan tvifvel betydligt radikalare än Järta, som visserligen vill borttaga de ekonomiska privilegierna, men behålla ståndsrepresentationen; i fråga om förhållandet mellan konung och ständer äro den förres uttalanden så allmänt hållna, att en ingående jämförelse knappt är möjlig; sina sympatier för Englands författning (eller rättare den gängse vrångbilden af densamma) har Järta helt säkert ej först Höijer att tacka för.

Egendomligt är, att i det nu behandlade manuskriptet icke finna några spår af det nya, af romantiken påverkade statsbegrepp, som skymtar i uppsatsen af 1807. I statsrättsliga frågor står Höijer, såvidt manuskriptet gifver vid handen, på lika individualistisk basis 1809 som på 1790-talet. Naturrättens statsbegrepp, numera med en stark fysiokratisk nyans, är den teoretiska utgångspunkten för hans författningsidéer. Äganderätten är grundvalen för statens ordning, dess helgd statens högsta och väsentliga syfte. Särskildt genom den samhällsfilosofi, som framträder i uppsatsen af 1807, samt genom en del idéer i sin historiefilosofi, hvilka peka framåt på den Geijerska historieskrifningen², har han

---

¹ STAVENOW, Jakob v. Engeströms förslag till regeringsform och kungamördarnes författningsprogram i *Historiska Studier*, tillägnade Harald Hjärne (Uppsala och Stockholm 1908) s. 443—476.

² Här syftas särskildt på den teleologiska metod för historieskrifningen, som Höijer utlinjerar i afhandlingen »Om ett Pragmatiskt Afhandlingssätt i Historien» (Saml. skr. I, 169 f.) samt i ett otryckt utkast i Ups. univ.-bibl, betitladt »Om Historiens ändamål», som troligen utgör den af förf. utlofvade, men aldrig utkomna fortsättningen af den förstnämnda (se utgs förord till Höijers Saml. skr. I, s. v.). Äfven upplysningstidens historieskrifning hade sin teleologi och såg historien i viss mån under utvecklingens aspekt. Men det mål, hvarefter den bedömde historiska företeelser, var ett apriori uppkonstrueradt slutmål, som till sitt innehåll utgjordes af de abstrakta förnufts-krafven; då detta äfven fattades såsom,

utan tvifvel gifvit viktiga im pulser åt den historiska skolan i Sverige, hvars främsta banérförare, som bekant, voro hans båda största lärjungar, Järta och Geijer; men konsekvenserna häraf på det statsrättsliga området synes han ej ha dragit. Liksom Kant och i högre grad än denne har han indirekt främjat den nya samhällsåskådningen, och förtjänar utan tvifvel att betraktas såsom dess mest betydande förelöpare i Sverige, om också ej såsom dess grundläggare.

BILAGA:

B. HÖIJER, Project till en fri statsförfattning.

(Ups. univ.-bibl:s manuscript P. 57).

Genom en stor revolution, som i våra dagar inträffat, har ordet frihet i politisk bemärkelse kommit i så elak credit, at man ej ens efter en färsk erfarenhet af despotismen och under den lifligaste känsla af nödvändigheten af en grundelig statsreform gerna hör detta ord nämnas. Men hvarföre ock uppehålla oss vid et ord? Alla förnuftiga menniskor instämma lätt deri, at ej blott borgerlig sällhet, utan hvar och en stats bestånd beror af lagarnas oinskränkta välde och alla medborgares likhet inför dem.

Men til detta högsta mål för odlade nationers bemödanden fordras en grundlag, en statsförfattning, hvaraf ej allenast de öfriga lagarnas formerande, utan äfven deras helgd beror; en sig sjelf bärande statsorganisation, hvars lif, såsom i all organism, består i vissa motsatta krafter jämnvigt. I den politiska organismen äro dessa krafter först den så kallade executiva magten, liksom statens positiva kraft, sedan den lagstiftande magten, den

---

åtminstone teoretiskt, utgångspunkt för historien, så fattades historien ej såsom skapare af några nya värden, utan endast som en slags moralisk-politisk exempelsamling på afvikelser från och närmanden till den gifna oföränderliga normen. Höijers historiefilosofi innehåller — jämte många kvarlefvor från rationalismen — den fruktbara tanken att gruppera de historiska händelserna kring de *partiella* mål, som ur historien själf framstålla sig såsom det väsentliga i olika tiders historia. Att det historiska och positiva tillägges värde såsom sådant i dess egen individualitet, ej blott såsom exempel på en allmän regel, var just kärnpunkten i romantikens omvärderingsarbete och i den nya historieskrifningen, som hade sina mestare i Geijer och Ranke.

inskränkande, retarderande och, i afseende på den förra, formerande eller negativa kraften, och ändteligen den af bägge resulterande eller lagskipande magten. Äro ej dessa magter af hvarandra oberoende och dock sammanhängande, så är alt förloradt.

Men dessa utan tvifvel af alla rättänkande erkända grundsatser måste dock i tillämpningen modifieras efter hvart och et folks och tidevarfs läge. Egentelig republikansk frihet är, oakadt alt som kan sägas til dess fördel i afseende på stora egenskapers och dygders utveckling, ej mera lämplig eller ens möjlig för oss Europeer; den förutsätter ej allenast dessa egenskaper och dygder såsom redan gifna hos statens medlemmar, utan tillika et läge, der medborgerliga individuens och statens existens äro oskiljaktiga. Vi kunna ännu vara något i en främmande stat och sedan fäderneslandet såsom samhälle uphört; vår personlighet och ägande rätt äro åtminstone öfriga; vi kunna altid deltaga i hvilket lands förmåner som häldst, utan at ens vara dess politiska medlemmar. Ägande rättens helgd, hvaraf individuens följer, är derföre högsta målet för våra borgerliga samhällen, och alla dess öfriga ändamål innefattas antingen deri eller äro för dess skull. Statens bestånd är för oss ej så mycket vigtig för vårt personliga bestånd, som icke mera för den orubbade säkerheten af vår egendom och möjligheten att förvärfva den. Men i och med detsamma äro vi egenteligen oskicklige, at, såsom i en republik, omedelbart deltaga i dess styrelse; vi äge ingen annan tillflykt, än i monarchien.

Härmed åter är executiva magtens form hos oss gifven; och för et folk, som aflägsnade sig derifrån, vore nu föga annat at vänta, än et beständigt revolutionstilstånd eller åtminstone en beständig oro, et til utbrott altid färdigt missnöje med det närvarande läget och författningen; sjelfva de gamla republikerna hade merändels blott sina lyckliga ögnablick, som redan voro förbi med den mest lysande epokens början. Men å andra sidan, om denna utöfvande magt är utan inskränkning af någon annan magt inom samhället, uphör lag och samhället sjelft. Men hvilken skulle här först komma ifråga at vara den inskränkande, om icke innehafvaren af egendom, häldst af den fasta och jorden. Deraf är åter, då tillika personliga slafveriet uphört och ägarena blifvit

spridda öfver ett stort land, representationssystemet en oundviklig följd.

Dessa bägge magter hafva nödvändigt motsatta riktningar; och på samma sätt som utöfvande magten, ju mera den är energisk och således hvad den bör vara, outhörligen sträfvar til uphåfvande af den inskränkande eller lagstiftande magten, på samma sätt sträfvar ock den sednare, i samma mån som den äger kraft, til uphåfvande af den förra, för att sätta sig i dess ställe och njuta, då i bägge fallen despotismen eller samhällets och lagarnas uplösning infinner sig. Den lagstiftandes enda försvarsvapen är dess uteslutande beskattningsrätt; och i samma ögnablick den lemnar denna rätt ifrån sig, uphör den i sjefva verket. Den tyckes således ej egentligen äga något anfallsvapen, såsom den executiva, hvilken åter får det i och genom bevillningen och redan i det väsentliga äger det i sin rätt och pligt at visa sig oemotståndlig emot förbrytaren; hvartil kommer den för dess verksamhet oundgängliga enheten i afsigter och företag. Men den lagstiftande och sig själf beskattande magten kan förvandla sit passiva motstånd til et medelbart anfall. Då den beviljar, måste den ock veta hvarföre; den måste undersöka, och det offentliggen och med följd, regeringens skäl at begära; den kan derföre aldeles hämma denna magt i sin utöfning och ögnablicket derpå til och med uphåfva den. Den utöfvande magten har list och våld, söndrar sina motståndare, bedrager til en tid allmänna tänkesättet, anfaller med öfverläggning och i tysthet; och då den lagstiftande ej heller har andra medel at vara verksam, då alt krig af sig själf skapar anförare och enhet i viljor, upkommer demagogen. Antingen blir då han den utöfvande magten öfvermäktig och inkräktar den, emedan anarchien, som upkommer genom regeringens fall, blott är til för att upfräta sig själf, om den skonar statens lif, — eller bringar regenten demagogen till tystnad, afväpnar lagstiftningen och undanröjer dess stöd, blir själf lagstiftare, lägger beskattningsrätten i sin hand; i bägge fallen uphör statsorganismen, och den lefvande politiska föreningen förvandlar sig til en död massa. Man frågar ej mera efter rätt, och det är redan et brott at yrka den. — Problemet är nu ej allenast i allmänhet gifvet, huru den lagstiftande och utöfvande magtens inkräktningar på hvarandra skola

förebyggas, utan är redan mera bestämdt, huru å ena sidan regenten skall försvara sig mot demagogen, hvilken vill sätta sig i hans ställe, och huru å den andra lagstiftningen skall bevara sig från en upplösning, hvilken måste blifva en följd, antingen af oenighet och partier, dem regenten underhåller, för at förstöra det ena med det andra och dermed hela lagstiftande magten, eller af sjelfva lagstiftningens hvila, då den utan upplifvande anledningar af några statens tryckande behof efter någon tid aldeles kommer i glömska.

Demagogen, så snart han en gång kommit i verksamhet, förstöres egentligen ej utan med friheten sjelf; om personen straffas eller undanröjes, fylles straxt hans plats af andra djerfvare och mäktigare, til dess antingen en af dem eller regenten besegrat alla motstånd. Emot honom är derföre ej annan utväg, än at afväpna och göra honom oskadlig med hans eget, åtminstone synbara intresse. Han måste i tid föras till målet för sin ärelystnad, och dermed förlora dels lusten till äfventyrliga inkräkningar, dels förtroendet hos dem, i hvilkas namn han strider. Han måste derföre uphöjas och genom sin uphöjelse dragas, om ej i regeringens, åtminstone i statens intresse, emedan denna uphöjelse måste förfalla af sig sjelf med enderas förfall. Detta medel endast har under et århundrade af revolutioner eller dem beredande gärningar räddat Englands frihet.

Regeringens inkräktinglystnad och medlen dertil förstöras ej heller annorlunda, än med dess energi, och derföre äfvenledes med friheten. Emot dess försök gifves också blott indirecta försvarsmedel, nämligen at liksom med dess eget begifvande afväpna den och i förhand förekomma faran. Så länge ännu någon lagstiftande magt gifves, kan regenten ej bruka våld och öfverskrida grundlagen utan pretextera. Det första medlet ligger således deri, at lagstiftande magten ej kan uphöra eller bringas i förgätenhet; hvaraf följer nödvändigheten af en oafbruten representation. Nöden och svårigheten at i tid sammankalla böra derföre aldrig kunna nyttjas til förevändning för olagliga utvägar. Denna continuitet i representationen är derföre ej, såsom några synas tro, et försvar för regeringen, utan för lagstiftningen. Än mindre bör den regerande kunna få en förevändning til förtryck i dess eget personliga försvar; han måste vara utan alla undantag inviolabel och denna

inviolabilitet kan tillika tjena til en bom för lastiftande magtens och demagogens inkräktingar, ehuru den ensam ej är tillräcklig. Af inviolabiliteten åter följer ministrarnas ansvarighet, dock så, at deras trohet emot regenten kan vara skyddad genom ett medel i hans hand at rädda dem, då de upflyttas i den uphöjda classen¹ genom en slags hedersexil ur den egenteligen lagstiftande och beskattande magten. — Med et ord, för en europeisk och således monarkisk stat gifves ingen annan politisk frihet, än den, som engelska constitutionen åtmindstone i principen träffat, oakadt åtskilliga dess fel, hvartil i synnerhet hör dess vanvårdande af offentliga uppfostran.

Två saker i synnerhet hota alla fria och således äfven fria monarchiska regeringssätt med uplösning, partier och yppighet. Men bägge äro ej i sig sjelfva eller i deras vidsträcktare bemärkelser förderfliga. Yppigheten är det i vårt läge egenteligen blott genom dess verkan på sederna i det hinder den lägger för giftermål. I Orienten äger ej det egenteliga äktenskapet eller monogamien rum; de familjeförhållanden, hvarigenom medborgerligheten först får et stadgadt och kämbart intresse, äro der til en stor del uplösta, och så länge i dessa förhållanden ej kan verkas någon förändring, hvilket borde ske på religionens väg, kunna de asiatiska och africanska nationerna aldrig befrias från sin afskyvärda despotism.

Partier i lagstiftande magten, dit de egenteligen höra, äro ej förderfliga såsom skiljaktiga tänkesätt; de äro det såsom til sina rättigheter skilda folks-classer. Dessa äro redan constitutionella och kunna således ej uphåfvas utan revolution; och en nation, som med berådt mod gjorde en revolution, i fall detta vore möjligt, vore ej värd någon politisk frihet, ej ens värd att under något villkor vara en egen nation. Det oakadt äro dessa constitutionella partier, så länge de finnas, ej annat än eviga revolutionsfrön; alla deras försök at finna en varaktig jämnvigt måste vara förgäfves; och oakadt äfven den högsta välmening hos individuerna, är knappt möjligt, at de en enda gång sammankomma utan någon brytning och rubbning, utan en mer eller mindre synbar revolution. Utöfvande magten, som därunder lider och til en tid ousp-

---

¹ Öfverstruket: bland lorderna.

hörligen inskränkes, är beständigt förd och riktad i dess företag af sin fruktan och misstroende emot ständerna, äfvensom de af sin emot regeringen och dess verktyg, personliga förföljelser blifva för bägge naturliga och ofta ansedda såsom utöfningar af en pligt. Til och med den uppriktiga välmeningen hos regenten är fruktlös för statens väl; hela hans förmåga och upmärksamhet är upptagen af hans eget försvar emot ständerna; och utländska förhållanden betraktas af honom såväl som demagogen blott såsom medel till inhemska segrar. Alt är inbördes misstroende, afundsjuka och fruktan; och riksdagsbesluten ej annat, än antingen partiernas stillestånds-tractater med hvarandra eller regeringens med nationen. Men denna invärtes oro är ock i beständigt tilltagande genom sina för hvarje steg mera utvecklade principer; man nalkas således alt mera till anarchien, hvilken lyckligtvis till sin natur blott är för ögnablicket. Regeringen behöfver ej med denna ståndsinrättning bemöda sig at formera et parti; ej heller demagogen; de hafva hvar sit redan; endera segrar och kufvar det andra, och despotismen inträder och bibehåller sig, beväpnad emot sina nedslagna fiender, till dess den regerandes misstroende, inom kort förvandladt till hat, till hela eller den kufvade delen af nationen bringar den till förtviflan och återtagande af sina rättigheter, hvarpå åter samma kretslopp begynnes.

En förbättring af detta nationens tilstånd och befästandet af dess frihet, der likväl under alt detta et slags öfverflöd af öfverlägsna personliga talanger; så framt den ej blefve för vanmäktig till bibehållande af sin sjelfständighet, måste upkomma, vore derföre väl det svåraste af alla politiska problemér, men dess uplösning dock ej at anse såsom omöjlig; — eller skulle den vara det för oss med denna långvariga och mångfaldiga erfarenhet af det onda, för oss, som så ofta blifvit ryckta ur afgrunden af våra stora män? — Men det är klart, at en grundelig förbättring hvarken på en gång kan verkställas, eller ens med någon framgång försökas, utan at straxt angripa förderfvet vid dess rot.

Hvari ligger då detta onda? Visserligen i privilegierna, ty de skilda stånden äro det blott genom privilegier. Angå de själfva representationen i lagstiftningen, så kunna de blott uphäfvas med innehafvarens samtycke. Men skulle det vara omöjligt at vinna

detta samtycke, så snart ej allenast allmänna tänkesättet börjat yrka dess nödvändighet, utan också äganderätten blifvit det fixerade ögnamärket för alla? Då denna rätt är til sin natur abalienabel och blott äger sit fulla värde, så vida den är det, och då vissa näringars flor ej, såsom fördomen fordom lärde oss, beror på deras privilegier, utan på deras frihet; skulle en allmän upoffring af privilegier i detta afseende verkligen vara en upoffring eller för den förståndigare ens synas vara det? Andra privilegier gifva ej directa företräden vid egendoms förvärfvande, men de gifva magt; då nu industrien infört en annan och öfvervägande magt, framför den som blotta bördens eller andra privilegier gifva, i rikedom och förmögenhet, vore det återstående steget til en god och sig själf uppehållande organisation af staten genom den oföränderliga jämnvigten emellan lagstiftning och regering ej så svårt, at icke genom uplysningens tiltagande et allmänt bifall dertil af de såsom ståndsledamöter privilegierade en gång kunde väntas.

Så mycket ankommer i hvar och en fri statsförfattning på allmänna tänkesättet, att man ej nog kan vaka deröfver. Man äger blott två medel at använda på dess förbättring eller befastande; det ena är publiciteten och tryckfriheten, det andra offentliga upfostran. Den sednare är af så mycken vikt, at den aldrig borde undgå lagstiftarens upmärksamhet, ehuru blott grundsatsen kunde behöfva uptagas i en grundlag, den t. ex., att staten i våra tider ej ägde at direct befatta sig med någons bildande, at den närmaste omsorgen dervid borde lemnas åt den enskilde hufvaden, men så mycket mera skulle den sysselsätta sig med anskaffande och utvidgande af tilfällen för den grundliga och vetenskapliga odlingen. At befästa tryckfriheten med uttryckliga författningar kunde til och med vara mindre rådligt; den executiva magten skulle, så snart den vore i stånd at förtrycka, ej allenast icke respectera dem, utan i dem til och med kunna finna nya förvändningar til våld och förföljelser. Annat vore et blott uphåfvande af förut gifna inskränkande författningar. Tryckfriheten har ej mera än et vilkor, den verkliga politiska friheten, och kan ej äga bestånd annorlunda än såsom et resultat deraf. Den bestämde calomnien, hvars bestraffning hör til den allmänna lagen, är dess enda giltiga gräns.

Vid ingen constitution, hvars afsigt är den politiska friheten, borde i dess form försummas en omständighet, som är af mera vikt, än den i början kunde synas. En grundlag måste hafva en inledning, en declaration, ej om människans rättigheter, hvilka ligga utom grundlagen såsom förutsatta, ej heller om regentens och medborgarens rättigheter, hvilka utgöra sjelfva dess innehåll; utan om det särskilda ändamål, som nationen genom sina öden, sin särskilda character och ställning redan fått eller som lagstiftaren ännu tiltror sig kunna gifva den. Sådana ändamål äro t. ex. handel, eröfringar, eller det som MONTESQUIEU tillägger engelska lagstiftningen, politiska friheten sjelf (Liv. XI Ch. 5). Denna frihet är visserligen hvar och en god författnings första och väsendteliga syftsmål; men den kan tillika dels sjelf användas såsom et medel til et specielt ändamål för den politiska föreningen, dels efter det characteristiska och redan gifna för en nations eftersträfvande modifieras. Ju närmare lagstiftaren häri träffar sin nations lynne och redan gifna sträfvande, ju säkrare är han om sina lagars varaktighet. Deraf endast kunna de ock äga sin fulla bestämdhet och kraft. Alla författningar och lagar fordra dessutom i tillämpningen en interpretation, denna interpretation en princip; och just denna princip, som innehåller det af lagstiftaren fixerade målet för nationen, måste, för at tillika fästa och bibehålla enheten i alla lagstiftningens delar, vara uttryckligen angifven i sjelfva grundlagens inledning och ej allenast klart insedd af lagstiftaren; hvilken insigt åter vore den första fordran af honom sjelf. Men dessa fördelar vore ej de enda; en sådan inledning skulle genom principens fastställande ofta döda den första tanken af en inkräkting i dess födsel och genom det der concentrerade ljuset förekomma många anledningar till revolutioner, men deremot lätta reformerna, sätta hvar och en i stånd at på egen hand dömma om syftningen och följderna af hvarje offentligt företag, och stundom ensam återföra den vacklande allmänna styrelsen till sin princip. Försummandet af en sådan inledning eller förklaring framför en constitution har utan tvifvel oftare än man föreställer sig varit en hemlig anledning till öfverändakastande af de viktigaste författningar til frihetens uprätthållande, och kanske äfven i vår tid mycket lättat de sidsta

täta och våldsamma förändringarna i den mäktigaste nu existerande statens,¹ författning.

Skulle det anförda synas förtjena någon upmärksamhet och äga sin riktighet, höra dock utförandet och detaljerna här ej vidröras; de måste med oinskränkt förtroende öfverlemnas åt de visa lagstiftare, som i denna stund ådraga sig alla uplysta och höfsade nationers ögon. Man väntar af dem det sällsynta efterdömet af en under fri öfverläggning företagen och utförd constitution, som hvarken är ensidig eller bygd på tomma abstractioner, och det för en nation, hvilken genom sina ädla och stora bemödanden under sina lyckligare tider för Europas frihet och säkerhet gjort sig för evigt förtjent af dess aktning och tacksamhet.

---

¹ Öfverstruket: Frankrikes.

Några anteckningar om rättegångsväsendet vid de tyska underdomstolarne.

Af

Stadsnotarien Nils Andersson.

Förundersökningen.

(Gerichtliche Voruntersuchung).

I min berättelse af år 1906 lämnade jag några uppgifter rörande de olika stadier, en brottmålsprocess hade att genomlöpa (se denna tidskr. årg. 1908, s. 96 ff.).

Å ena sidan skildes emellan för-förfarandet och den procedur, som nämnda förfarande hade att inleda, nämligen hufvudförhandlingen. Men för-förfarandet (Vorverfahren) kan, såsom i berättelsen angafs, komma att sönderfalla i två till tid och karaktär strängt åtskilda delar, nämligen det förberedande förfarandet (»Vorbereitendens Verfahren», eller, såsom det också benämnes, »Ermittlungsverfahren») och förundersökningen (»Voruntersuchung»), hvilken i tiden ligger emellan det förberedande förfarandet och hufvudförhandlingen samt därför också understundom benämnes mellanförfarandet (Zwischenverfahren).

»Ermittlungsverfahren» och »Zwischenverfahren» ha visserligen det gemensamt att de, med domstolsförhandling till syfte, äro i princip »hemliga» och inkvisitoriska. Men skillnaden ligger däri, att det förstnämnda bedrifves under åklagarens ledning och

---

Anm. Under hösten 1908 företog förf. en stipendieresa till Tyskland för att vid underdomstolar där (»Amtsgerichte» och »Landgerichte») bedrifva fortsatta studier af rättegångsväsendet i brottmål. Öfver iakttagelserna vid dessa studier afgafs i juni månad 1909 till Kungl. Just. Departementet föreskrifven berättelse, af hvilken dessa anteckningar äro utdrag.

för hans räkning, om också domare redan på detta stadium anlitas, samt att under detta förfarande det är åklagaren, som har själfva målet i sin hand, kan nedlägga det o. s. v., medan där-
emot ett mål i och med inledandet af förundersökningen ligger uteslutande i domstolens hand.

Är den tilltalade häktad, tillkommer det undersökningsdomaren ensam att förordna om hans kvarblifvande i häkte. Mot åklagarens tillstyrkan tillkommer det visserligen icke undersökningsdomaren ensam att upphäfva ett häktningsbeslut eller att försätta en häktad tilltalad på fri fot emot borgen, men är det i sådant fall domstolen, som har afgörandet i sin hand.

Förundersökningen är, såsom förut nämnts, obligatorisk i riks-rätts- och jury-mål, men däremot icke tillåten i mål, som tillhöra Schöffengericht, samt fakultativ i straffkammarmål, nämligen dels om åklagaren påkallar den, *dels ock*, om den tilltalade, efter erhållen del af stämningen (»die Anklageschrift») inom viss, af domaren bestämd frist begär förundersökning och därvid framlägger viktiga skäl, som tala för att sådan undersökning är erforderlig till förberedande af försvaret. Dessutom kan domstolen i straffkammarmål *ex officio*, innan den beslutar, om hufvudförhandling skall öppnas eller ej, anordna förundersökning till målets vidare utredning.

Då åklagaren begär förundersökning, sker det med öfverlämnande af akterna, samt i skrift, ställd till undersökningsdomaren vid den domstol, dit målet hör; och skall ansökningen innehålla uppgift å den brottsliga handling, samt den person, som åtalet afser. Därvid måste nämnda handling in concreto angifvas, men vanligtvis göres detta i mycket kortfattad form. Stundom inleder åklagaren sin ansökan med en förklaring att han väcker åtal mot personen eller personerna ifråga (»Ich erhebe die öffentliche Klage« etc. . .), — en förklaring, som dock är öfverflödig, eftersom åtalet är väckt i och med begäran om rättslig förundersökning.

Vid domstolar med större omfattning finnas flera undersökningsdomare (»Untersuchungsrichter»), emellan hvilka målen uppdelas efter vissa grunder, vanligen efter första bokstafven i den tilltalades efternamn. Undersökningsdomare (vanligen förkortadt till »U.Ř.») förordnas för ett år i sänder af vederbörande lands

justitieförvaltning bland landsrättsråden vid Landgericht samt riksrättsråden vid Reichsgericht.

Undantagsvis kan, på ansökan från åklagaremyndigheten Landgericht öfverlåta undersökningsdomarens funktioner på någon Amtsrichter, som ej är stationerad vid samma Landgericht, t. ex. om såväl den tilltalade som flertalet af de personer, som antagas komma att vittna, äro bosatta inom denne domares Amtsgerichts domvärjo och ha närmare till dennas tingsställe, än till ifrågavarande Landgericht.

Ansökan om förundersökning har U.R. att lämna utan bifall, såvida den afser ett mål, för hvilket domstolen är obehörig, eller om den af åklagaren afsedda, såsom brottslig betecknade handlingen icke enligt lag är straffbar eller ej faller under allmänt åtal, eller är sådan att den icke får göras till föremål för förundersökning utan tillhör exempelvis Schöffengericht.

Föreligger icke någon sådan omständighet har U.R. att utan vidare skrida till förundersökning.

Om U.R. anser sig icke kunna bifalla ansökningen, hänskjuter han frågan till afgörande af vederbörlig domstol, d. v. s. den straffkamar- eller riksrättsafdelning, till hvilken målet hör. Själfs kan U.R. således icke meddela beslut om afslag.

Beslutas förundersökning, äger den tilltalade att däremot framställa invändning på någon af nyss anförda grunder; och pröfvar domstolen sådan invändning.

Liksom det i förberedande förfarandet är åklagaren, så är det i förundersökningen undersökningsdomaren, som leder och bestämmer öfver det hela, dock allenast inom de gränser; som uppdragas i och med begäran om förundersökningen.

Ändamålet med detta förfarande är principiellt icke att förbereda hufvudförhandlingen, utan är förundersökningens egentliga syfte att åvägabringa den utredning, som erfordras för ett afgörande af frågan, om hufvudförhandling skall öppnas, eller om vidare kriminalrättsliga åtgärder mot den tilltalade skola inhämmas, eller, såsom det heter: »om den tilltalade icke skall mera förföljas» (»ob der Angeschuldigte ausser Verfolgung zu setzen sei»).

I detta afseende träda förundersökningens egendomligheter närmare i dagen. Det ligger nära till hands att betrakta den så-

som strängt inkvisitorisk, man ser den gärna i belysning af det förhållande, att ju undersökningsdomaren tager vid, där åklagaren slutat. Men förfarandet intager såväl på detta som på andra sätt en såregen mellanställning. Undersökningsdomaren skall på samma gång vara initiativtagaren, den inkvisitoriske ransakaren och den strängt opartiske domaren. Han spelar i mångt och mycket en roll, snarlik den, som våra underdomstolar i ransakningsmål för det mesta äro hänvisade till under själfva handläggningen af målet, dock med den utomordentligt viktiga skillnaden att U.R. kan handla mera snabbt och effektivt, icke är så bunden af tid och rum för sin verksamhet. Han måste ständigt hafva i sikte *dels* att åvägabringa material för domstolens blifvande beslut, huruvida det väckta åtalet skall få fullföljas i den offentliga hufvudförhandlingen, eller icke, *dels ock* att samla stoff för en eventuell hufvudförhandling och därpå följande dom. Han får icke drifva sin undersökning längre än som behöfs för att lägga grund för dylikt beslut, och det är gifvet att han därvid också måste ha öppet öga för de omständigheter, som tyda hän på svarandens oskuld; men jämväl med tanke på eventuellt beslut om öppnandet af hufvudförhandling måste undersökningsdomaren ägna sin uppmärksamhet på hvad som talar både för och mot de misstänkta. Honom åligger sålunda bland annat också att i förundersökningen upptaga och i akterna förvara ej blott sådan bevisning, som kan befaras icke längre stå till buds i en eventuell hufvudförhandling, utan äfven sådan bevisning, som synes erforderlig för den tilltalades försvar.

Gränserna för undersökningsdomarens verksamhet äro sålunda tämligen vida, att icke säga obestämbara men i allmänhet synes förfarandet tendera att utsträcka sig till en fullständig ransakning, med syfte att bilda en tillförlitlig grund, icke blott för beslut, huruvida hufvudförhandling skall öppnas eller icke, utan jämväl för själfva hufvudförhandlingen, så att denna i minsta detaljer må kunna stödjas på förundersökningen. Härvid synes en eller annan undersökningsdomare gå väl långt, så långt att hufvudförhandlingen är i fara att blifva endast en slags repetition inför allmänheten, af det som i förundersökningen presterats. En undantagsställning synes dock konungariket Sachsen intaga,

ty där har man slagit in på en motsatt väg och låtit förundersökningen nära nog nedsjunka till en tom formalitet, där lägges hufvudvikten på »Ermittelungsverfahren» å ena, samt »Hauptverfahren» å andra sidan.

Förefinnes anledning att utsträcka förundersökningen till inskridande mot andra än den tilltalade, eller till andra brottsliga handlingar, än dem, åklagaren angifvit, har undersökningsdomaren att i trängande fall vidtaga erforderliga åtgärder, t. ex. förhör, häktning o. d., dock endast såsom ett förberedande förfarande, ty det tillkommer alltid åklagaren att härom närmare besluta.

Att undersökningsdomaren har att förhöra den tilltalade ligger i sakens natur. Men sådant förhör, hvilket på det förberedande stadiet kan helt enkelt uteblifva, om den tilltalade ej är häktad, äger U.R., om han finner det ändamålsenligt eller lämpligt, att uppskjuta till dess förundersökningen lider mot sitt slut, och detta vare sig den tilltalade är häktad eller icke. Och först vid detta förhör har U.R. skyldighet att muntligen meddela den tilltalade det beslut, hvarigenom förundersökningen öppnats. Förr behöfver således icke den tilltalade få veta, för hvilket brott han misstänkes, eller ens, att han är misstänkt.

Af hvad som antydts angående förundersökningens processuella karaktär framgår, att under dess bedrivande all offentlighet är utesluten, att således hvarken allmänheten eller öfverhufvudtaget någon, icke ens åklagare eller försvarsadvokat, äger tillträde vid förhör eller andra förrättningar, som af U.R. verkställas. Dock gifves det undantag. Vid syn på stället (richterliche Augenschein). eller då ett vittne eller en sakkunnig höres, som kan antagas blifva förhindrad att närvara vid hufvudförhandlingen, eller hvars inställelse där kan blifva synnerligen försvärad, hafva åklagaren, den tilltalade och hans försvarsadvokat rätt att närvara samt jämväl att förut erhålla meddelande om tiden för förrättningen, om sådant kan äga rum utan att den uppehålles däraf; dock äger tilltalad, som är häktad, icke rätt att närvara vid andra förrättningar än dem, som äga rum å tingsstället i den ort, där han är häktad, — en ganska viktig inskränkning, ty en undersökningsdomare kan i utöfvandet af sitt ämbete mången gång förlägga sin verksamhet på vidt skilda håll, då han gör sina efterforskningar i ett mål.

Åklagarens samt den tilltalades och försvarsadvokatens ställning i en förundersökning är dock icke i alla afseende de lika berättigades. I den synnerligen viktiga frågan om rätt att taga kännedom om aktinnehållet äger sålunda till åklagarens förmån, en åtskillnad rum. Åklagaren har städse, — likväl endast i den mån förfarandet icke därigenom uppehålles — rättighet att hålla sig à jour med läget af förundersökningen genom att granska akterna. Vidare äger åklagaren, i afseende å förundersökningens bedrifvande, rätt att göra hemställan om de åtgärder, han anser lämpliga, på kalla U.R:s beslut härom samt öfver beslutet anföra besvär.

Annorlunda förhåller det sig med den tilltalade och försvarsadvokaten. Den förstnämnde får alls icke, och den sistnämnde endast under förutsättning att det kan ske utan men för undersökningens syfte, taga del af aktinnehållet, innan förundersökningen afslutats. Pröfningsrätten härvid tillkommer U.R., som likväl icke får förvägra försvarsadvokaten att taga del af innehållet i protokollen öfver de förhör, som med den tilltalade hållits på det förberedande stadiet, samt af sakkunniges utlåtanden, äfvensom af protokollen öfver de förrättningar af U.R., vid hvilka försvarsadvokaten äger närvara.

Sedan förundersökningen afslutats, eller — därest sådan icke ägt rum — sedan »Anklageschrift» ingifvits till domstolen, äger däremot försvarsadvokaten obetingad rätt att taga del af aktinnehållet.

Det är själfklart att U.R. mången gång kan komma i en svår ställning, då han skall pröfva dylika ansökningar från försvarsadvokaterna. Såvidt jag kunde finna, förekommo dock sällan eller aldrig några besvär öfver beslut af U.R. i detta ämne. Om detta berodde på att försvarsadvokaterna föredrogo att vid förundersökningen förhålla sig mera passiva, eller på obetingadt förtroende för U.R., eller på att denne tillmötesgick alla rimliga anspråk i detta hänseende, må lämnas därhän. Så mycket erfor jag, att undersökningsdomarne, åtnjoto anseende för den största duglighet i sitt kall, och för deras opartiskhet hade man de bästa vitsord. Men på förundersökningens stadium spårades icke så mycket af försvarsadvokatens verksamhet; och möjligt är att han ansåg sig icke ha fullt fria händer att där sköta försväret, samt

af sådan anledning föredrog att afbida hufvudförhandlingen. Försvarsadvokaten äger visserligen rätt att såväl skriftligen som muntligen meddela sig med en häktad klient, men innan hufvudförhandlingen öppnats, äger U.R. rätt att tillbakavisa alla skriftliga meddelanden, för såvidt han ej får taga del af dem. Denna rätt tillämpar U.R. så, att han ej får lägga beslag på eller mot afsändarens eller emottagarens vilja öppna dylika bref, eller eljes vid förundersökningen göra något bruk af dem. De återställas alltså utan vidare. Likaledes kan U.R. förordna att alla konsultationer och samtal mellan den tilltalade och hans försvarsadvokat skola ske i närvaro af någon vid domstolen anställd person.

Förundersökningen i ett mål bedrifves från början till slut af en och samme domare. Öfver hvarje förrättning därvid skall föras protokoll; och gäller det förhör med den tilltalade eller med vittnen och sakkunnige, eller syn på stället skall protokollet föras af en domstolssekreterare. Om så skulle erfordras, kan dock undersökningsdomaren till protokollsförare anlita annan person, som icke är domstolssekreterare, och som då för ändamålet får aflägga ed inför undersökningsdomaren.

Protokollen underskrifvas af »U.R.» själf jämte sekreteraren. Hvarje berättelse under förhöret skall antingen uppläsas för eller till genömläsande framläggas för den, som afgifvit berättelsen. Uttryckligen är föreskrivet, att i protokollet skall anmärkas, huruvida den förhörde vidkänner dess riktighet, samt att denne, antingen skall underskrifva sin i protokollet upptagna berättelse, eller ock i motsatt fall till protokollet angifva, af hvad anledning sådan underskrift saknas.

Vanligen iordningsställes en särskild protokollshandling för en hvar som förhörts, äfven i det fall att flera personer blifvit hörda under en och samma förrättning. Detta förfaringsätt besparar tid och arbete, enär man då lättare kan begagna sig af formulär och därigenom undgå att behöfva nedskrifva en del saker i protokollets ingress, som i det väsentliga äro lika lydande. Då dessutom hvarje berättelse skall underskrifvas af den förhörde är det också riktigtast samt för öfversiktlighetens skull lämpligast att förhör med hvarje person i protokollshänseende betraktas såsom ett helt för sig.

När U.R. anser syftet med förundersökningen uppnådt, afsänder han akterna till åklagaren. Om denne nu skulle anse komplettering tarfvas i en eller annan punkt, innan han går vidare med målet, kan han hos U.R. begära sådan komplettering. Lämnar U.R denna begäran utan bifall, har han att inhämta domstolens yttrande i kompletteringsfrågan, liksom domstolen ex officio kan förordna om komplettering.

Afslutandet af förundersökningen tillkännager U. R. genom en helt kortfattad resolution på akterna («Ich schliesse die Voruntersuchung» eller något dylikt). Någon motivering af detta beslut, om hvilket den tilltalade skall underrättas, förekommer icke. Ej heller gör U.R. någon slags resumé eller någon p.m. i målet. Han blott remitterar akterna i det skick, de genom förundersökningen fått. Däremot är det ingalunda ovanligt att U.R. i hufvudförhandlingen höres såsom vittne i samma mål, där han bedrifvit förundersökningen. Sådant vittnesmål kan gälla t. ex. den tilltalades eller vittnes utsaga i förundersökningen; eller ock kan undersökningsdomaren såsom vittne kallas att inför domstol och edsvurne demonstrera tilldragelserna och belägenheten vid af honom verkställd syneförrättning o. s. v.

Är förundersökningen definitivt afslutad, tillkommer det åklagaren att efter sakens beskaffenhet antingen ingifva »die Anklageschrift», eller yrka att den tilltalade, skall ställas »ausser Verfolgung», eller ock begära att förfarandet skall tillsvidare inställas. Oberoende af hvad åklagaren yrkat, äger domstolen att fatta sitt beslut. Den kan, såsom förut nämnts mot åklagarens yrkande bestämma, att hufvudförhandling skall öppnas och således tvinga åklagaren att fullfölja åtalet.

Emot förundersökningen, såväl som det förberedande förfarandet i den tyska straffprocessen, ha framställts åtskilliga anmärkningar, merendels gående ut på att redan på detta stadium göra processen mindre inkvisitorisk, lämna den tilltalade och hans försvarsadvokat rätt att fullkomligt fritt och obehindradt kommunicera med hvarandra samt i allo jämnställa åklagare och försvarsadvokat i detta förfarande. Man har vidare fordrat partsoffentlighet, d. v. s. rätt för såväl den tilltalade och hans advokat som åklagare att närvara vid alla förhör och förrättningar i öfrigt,

som af Amtsrichter i det förberedande förfarandet eller af U.R. i en förundersökning verkställas. Och det har slutligen, dock icke så mycket i juristkretsar, som fastmer från lekmannahåll och i dagspressen, framställts kraf på ombildning af det förberedande förfarandet, eller åtminstone af förundersökningen till en vanlig kontradiktorisk, offentlig förhandling med öfvervägande muntlig procedur och utan att de förhörda utsagor skulle upptagas i något protokoll. Med förundersökningen i dess nuvarande skick skulle dylikt förfarande ej ha annat gemensamt, än att det leddes af en ensam domare och att dess resultat skulle läggas till grund för afgörandet af frågan, huruvida hufvudförhandling skulle öppnas eller icke.

Till dessa olikartade, mer eller mindre välbetänkta projekt intager förslaget till ny straffprocessordning för tyska riket en till synes god ställning.

Förundersökningen, sådan den efter gällande lag och genom praxis gestaltat sig, anses på det hela taget utaf fackmän fungera tillfredsställande. Man är visserligen ense om att tungdpunkten i straffprocessen bör förläggas till det förfarande, i hvilket dom afkunnas, alltså till hufvudförhandlingen. Men det förhåller sig så att den orienterande utredningen i det stora flertalet mål faktiskt sker redan på det förberedande förfarandets och förundersökningens stadium. Skulle här införas systemet med kontradiktorisk förhandling och offentlighet, komme rättskipningen att fördyras, försenas och till resultatet försämras. Att utleta sanningen och komma brottslingen på spåren blefve så godt som omöjligt, om hvarje åtgärd i undersökningen finge prisgifvas åt offentligheten, åt vänner, gynnare och medbrottslingar till den misstänkte. Följden blef att förfarandet så småningom skulle nedsjunka till en tom formalitet, och dess tyngdpunkt i stället öfverflyttas till polisundersökningen. Men därigenom ginge också förfarandet miste om den garanti för en objectiv och insiktsfull utredning, som ligger just däri att det bedrifves af män med domarekvalifikation och i domareställning, en garanti, som dock såväl i den enskildes som i rättskipningens intresse betyder mer än något annat.

Och hvad särskildt angår förundersökningen, hvilken anlitas

endast i jämförelsevis svårare mål, är denna undersökning så godt som oundgänglig icke blott för en snabb och uttömmande hufvudförhandling, utan äfven för det viktiga slutresultatet, den är — så föreföll det åtminstone mig — en rent af nödvändig förutsättning för möjligheten af systemet muntlighet, omedelbarhet, och fri bevispröfning i rättegången i brottmål.

Det nya förslaget till straffprocessordning söker nu att på grundvalen af det bestående systemet afhjälpa dess förmenta eller verkliga brister. Krafvet på fullständigt kontradiktorisk, muntlig och offentlig förhandling har naturligtvis tillbakavisats. Men förslaget upptager principiellt s. k. partsöffentlighet redan i Ermittlungsverfahren, så att åklagare, tilltalad och försvarsadvokat skulle äga rätt att närvara vid alla förhör, som af Amtsrichter hållas med vittnen eller sakkunnige i detta förfarande såväl som i förundersökningen, allt likväl under förutsättning att domaren anser det kunna ske utan skada för undersökningen. Vidare inrymmes rätt för den tilltalade att omedelbart efter inledandet af förundersökningen få undergå förhör; och i försvarets intresse skulle den tilltalades advokat äga principiellt rätt att i likhet med åklagaren få taga del af aktinnehållet, gifvetvis dock äfven här under ofvannämnda förutsättning, hvarjämte åt försvarsadvokaten skulle lämnas befogenhet att mera obehindradt än nu få kommunicera med sin klient.

I enahanda syfte föreslås den egendomliga bestämmelsen att därest åklagare i ett straffkammarmål beslutar sig för åtal mot en person utan föregående förundersökning, så har åklagaren, innan han begär hufvudförhandling, att muntligen meddela personen i fråga de grunder, på hvilka han misstänkes, såvida nämligen den misstänkte, för ändmålet inkallad till åklagaren, iakttaga inställelse.

Ett ytterst viktigt förslag i försvarets intresse är slutligen att i alla de fall, där försvar genom advokat är enligt lag obligatoriskt («notwendige Verteidigung»), skulle sådan advokat anställas redan vid förundersökningens början.

Konungens dispensrätt.

Af

Docent, Jur. D:r Adolf Åström.

(Profföreläsning i Lund d. 19/10 1910 öfver ett af Jur. Fak:ns ämnen).

Våra grundlagar omnämna icke någon sådan Konungen tillkommande rätt. Däremot har förslag varit å bane att i R.F. införa bestämmelser härom. Detta skedde 1899 i motion af hr Ljungman¹ angående inrättandet af en regeringsrätt, i sammanhang hvarmed skulle införas föreskrifter om dispensfrågors behandling. Men äfven om grundlagsstadganden, t. o. m. sedan nu en regeringsrätt blifvit införd, alltjämt saknas, är dock tillvaron af en konungens dispensrätt i Sverige otvifvelaktig. Inom doktrinen har frågan behandlats företrädesvis af Rydin² och Naumann³. På närmaste gränsområdet har därjämte Kreüger publicerat några mindre uppsatser om benådning, rehabilitation och amnesti⁴. I Nordisk familjebok finnes ock en notis om dispens af Ask.

Vid redogörelsen för dispensrätten skall jag uppdelat ämnet i fyra delar, och sålunda behandla:

1:o. Dispensrättens begrepp, plats i rättssystemet samt dess förhållande till närgränsande rättsområden.

2:o. Dispensrättens omfattning och särskilda hufvudslag.

---

¹ K. U. 1899 X s. 5.

² »Några anmärkningar om konungens rätt att göra nåd samt dess förhållande till dispensations- och restitutionsrätten» i Uppsala Univ. Årsskrift 1861.

³ Sveriges statsförfattningsrätt 2:a uppl. II s. 154 ff.

⁴ Naumanns Tidskrift 1876, s. 522 samt 1877 s. 127 o. 316.

3:o. Huruvida dispensrätten kan utöfvas förutom af konungen jämväl af riksföreståndareskap; samt

4:o. Formerna för dispensärendes behandling.

Angående till en början första underafdelningen får jag framhålla, att dispensrätten jämte restitutionsrätten och benådningsrätten bilda ett sammanhängande klöfverblad af rättigheter, som har sitt upphof i *konungens förvaltningsmakt* och som har sin plats i själva gränsen mellan den *lagstiftande* makten och den *dömande* makten i staten.

Dessa tre kungliga rättigheter hafva ofta sammanblandats. Uti den sedan gammalt konungen tillagda rätten att sanning utleta i alla mål samt bryta skrock- och offsoknir innefattades såväl högsta domsrätt som restitutions- och benådningsrätt¹. Senare har stundom under dispens inbegripits såväl restitution som nåd. Men vida vanligare är att under begreppet nåd innefattats både dispens och restitution. Först under vårt nuvarande statsskick hafva berörda rättsbegrepp sinsemellan blifvit närmare preciserade.

Alla tre dessa rättigheter tillkomma konungen såsom statens högsta styresman, hvilken såsom representant för den högsta rättvisan i staten och således utan godtycke eller personliga hänsyn, äger medgifva afvikelser från den normala rättsordningen, nämligen beträffande restitution och nåd från denna rättsordning såsom manifesterad af den dömande makten och beträffande dispens från rättsordningen såsom bestämd af lagstiftningen.

Restitution i eg. mening innebär ett återställande af en enligt den stränga rättens fordringar upphäfd rättsbehörighet². Sålunda afser den återställelse af behörighet att begagna bestämda i lag stadgade hjälpmedel till att göra en rättighet gällande eller vinna en sådan. Dess vanligaste arter äro återställande af laga tid, som är försuten, och resning af dom, som vunnit laga kraft³. Men restitution kan också innebära återställande af verkliga rättigheter t. ex. medborgarrätt⁴.

¹ Rydin a. a. s. 11.

² Rydin a. a. s. 10 ff. Naumann a. a. s. 167 ff.

³ Utöfvas af högsta domstolen eller regeringsrätten (R. F. § 18); men torde i *rena förvaltningsärenden* alltjämt kunna utöfvas af Konungen i statsrådet. Se Rydin a. a. s. 13 ff.

⁴ Lag om förvärfvande och förlust af medborgarerätt d. 1/10 1894 § 8.

Benådning i vidstr. mening är en akt af konungen hvarigenom de lagbestämda följderna af en begången förbrytelse mildras eller undanröjas. I denna bemärkelse omfattar *benådning dels* nåd i inskr. mening *dels* amnesti *dels* abolition *dels* ock rehabilitation. (Kreüger).

Med *benådning i inskr. mening* förstås förbrytares befrielse från ett redan ådömt straff eller detta straffs förvandling i ett mindre eller lindrigare. (Kreüger).

Abolition är en tillförsäkran, att ett redan anhängiggjort åtal skall nedläggas eller ock att ett begånget brott ej ens skall åtalas ¹.

Amnesti är ett påbjudande af glömska och straffrihet för de personer (vanligen ett större antal), som deltagit i en viss begången förbrytelse, eller för en viss klass förbrytare vare sig att de äro namngifna eller ej, och vare sig att de äro tilltalade eller blott hemfallna under åtal, med den påföljd, att antingen ingen ransakning skall anställas eller redan begynta rättegångar skola upphöra eller ock redan fällda straffdomar upphävas ².

Rehabilitation är en handling, hvarigenom en förbrytare, som redan blifvit dömd och undergått straff, förklaras återställd i de rättigheter, hvilka han blifvit förlustig genom domslutet (Kreüger). Den kan bestå dels i återgifvande af förverkad gods och förmögenhetsrättigheter ³ dels återskänkande af förverkade ämbeten och sociala förmåner dels ock i aflägsnandet af obehörighet till utöfning af medborgerliga eller politiska rättigheter ⁴.

Restitution och benådning ha det gemensamt, att de afse upphäfvandet eller mildrandet af den stränga rättens redan inträdda fordringar; och båda innebära en befogenhet hos konungen att såsom statens högste styresman afvända tillämpningen af ett

¹ Naumann a. a. s. 184. Rydin a. a. s. 21.

² Rydin a. a. s. 21. Naumann s. 186. Enligt Kreüger kan amnesti icke innefatta jämväl den påföljd, att redan fällda straffdomar skola anses såsom förfallna.

³ »Konungen äger — — återgifva ära och till kronan förverkat gods». R. F. § 26.

⁴ Rydin a. a. s. 21. Konungen är utan tvifvel befogad att återskänka t. ex. dömd riksdagsman medborgerligt förtroende, vederbörande kammare dock obetaget att i alla fall pröfva hans behörighet.

under rättsskipningen hörande stadgande — ett ingripande af konungen på domaremaktens eljest fridlysta område¹.

Dispens däremot är en tillåtelse att i särskildt förestående fall afvika från hvad i lag är för ett så beskaffadt fall i allmänhet stadgadt². (Naumann).

Härigenom skiljer sig dispens från restitution och benådning, att dispens afser någon ännu ej inträffad händelse, medan restitution och nåd afse något förflutet. Dispens afser att förekomma en hotande rättsförlust, medan restitution och benådning afse att undanrödja en redan inträdd rättsförlust³. Dispens är slutligen en akt af konungen såsom statens högste styresman, hvarigenom han medgifver undantag för särskilda bestämda fall från gällande lag. Den innebär sålunda ett ingripande af konungen på *lagstiftningens* område.

På grund däraf att dispensrätten sålunda tangerar eller öfverskrider gränsen för lagstiftningens område, finnas tydligtvis vissa beröringspunkter mellan dispens och lagstiftning. Sådana äro *dels* undantagslagar *dels* lagförklaringar. Undantagslagar gälla vissa klasser af personer eller vissa slag af ting eller rättsförhållanden (*speciallagar, privilegier*). De kunna t. o. m. vara inskränkta till att gälla en viss individ eller individuellt ting (*personliga privilegier*). I hvilket fall som helst äro de dock alltid lagar, så snart det förpliktande som i lagen innehålles, medför inskränkning i tredje mans rätt⁴. Dispens är däremot ett undantag från lag och utgör icke en beståndsdel af lagstiftningen. Den afser ett särskildt fall och får icke medföra någon inskränkning i tredje mans rätt.

Lagförklaring i betydelse af autentisk, för framtiden gällande lagförklaring är egentligen en lagstiftningsakt. Här af följer då omedelbart skillnaden mellan denna och dispens. Den senare utgör icke en beståndsdel af lagstiftningen.

Emellertid äro dispens och lagförklaring i tillämpningen icke alltid så lätta att särhålla. Alldeles särskildt gäller detta om dispens från eller förklaring af bestämmelser i *fideikommissförfattningar, testamenten, gåfvobref o. dyl.* Ansökningar om att mot

¹ Rydin a. a. s. 16.

² Naumann a. a. s. 154.

³ Rydin a. a. s. 4.

⁴ Rydin a. a. s. 4.

inteckning i fideikommisssegendom göra lån eller att få göra utbyte af till fideikommiss hörande jord, eller att få vissa uti fideikommissbrevet föreskrifna villkor häfda skulle enligt uttrycklig föreskrift i K. F. d. 3 april 1810 i dess ursprungliga lydelse behandlas i den ordning, som för förklaring öfver allmänna lagar och författningar är föreskrifven. Sålunda är denna K. F. äfven tillämplig i de fall att ansökningen i verkligheten innebär en dispens från fideikommissbestämmelserna.

Olika meningar äro uttalade om den s. k. *lejden* är att anse såsom dispens eller icke. Naumann anser den vara en art af dispens¹. Rydin räknar den till benådning² i vidstr. mening och Ask ger den en själfständig ställning mellan dispens och benådning, därvid likväl Ask får med benådning anses hafva förstått benådning i inskr. men., så att någon verklig olikhet i uppfattning mellan Rydin och Ask icke kan anses föreligga.

Lejden, som omtalas i HB 16: 5 o. 9 samt Konk. L. §§ 23 o. 131, innebär en rättighet för den, som för någon förbrytelse (incl. för gäld) rymt ur riket och vistas utomlands, att med bibehållen personlig frihet återkomma, försvara och utföra sin sak, samt om han fälles åt saken fritt förfoga sig åter utom riket³.

Då lejden på grund häraf förutsätter att en förbrytelse blifvit begången, måste den vara att hänföra till en särskild art af benådning i vidstr. mening hvilket torde öfverensstämma med både Rydins och Asks mening.

Härefter följer att öfvergå till frågan om dispensrättens omfattning och särskilda hufvudslag.

Såsom allmän regel gäller å ena sidan, att samma myndighet, som stiftar lag, äger ock att därifrån gifva dispens samt å andra sidan, att ingen annan myndighet, än den i hvarje särskildt fall till lagstiftning befogade, äger att utan särskildt be-myndigande därtill och endast i det omfång, som blifvit af den lagstiftande myndigheten uttryckligen bestämdt, meddela dispens⁴.

¹ A. a. II s. 162.

² A. a. s. 21.

³ A. a. Rydin s. 21.

⁴ Rydin a. a. s. 5.

Dispensrätten får med tillämpning häraf olika omfattning och olika karaktär inom olika lagområden nämligen *dels* inom de lagar, som konung och riksdag stifta gemensamt, *dels* inom de lagar, som riksdagen stiftar ensam och *dels* inom de lagar, som konungen stiftar ensam.

Från första hufvudslaget af lagar d. v. s. de, som stiftas af konung och riksdag gemensamt, kunna alltså endast konung och riksdag gemensamt dispensera. Detta sker på det sätt att konung och riksdag gemensamt genom ett uttryckligt lagbud *delegera* dispensrätten till konungen.

Från de lagar öfver hvilka riksdagen ensam har rådighet har naturligen också riksdagen ensam dispensrätt. Riksdagen kan då antingen själf utföva den eller delegera den till annan myndighet. Intet hinder finnes för riksdagen att öfverlämna viss dispensrätt åt sina egna förvaltande verk eller afdelningar (t. ex. riksgäldskontoret och bankoutskottet). Den kan ock *delegera* sådan rätt till konungen¹.

Från det lagområde, öfver hvilket konungen ensam härskar, har slutligen endast han dispensrätt. Denna rätt är då *själfständig* i motsats till delegerad.

Dispensrätten är sålunda af två hufvudslag, nämligen *dels delegerad* *dels själfständig* dispensrätt. Den delegerade dispensrätten är i sin ordning delegerad *antingen* från konung och riksdag gemensamt *eller* från riksdagen ensam.

Den konungen tillkommande själfständiga dispensrätten kan af honom i sin ordning delegeras till underordnade organ, särskildt till konungens befallningshafvande.

Konungens från konung och riksdag gemensamt delegerade dispensrätt kan endast förekomma, då uttryckligt lagbud finnes till stöd därför. Några exempel på sådan dispensrätt må anföras. Konungen kan enligt GB 1:6 tillåta man och kvinna att ingå äktenskap, innan de uppnått den därför i allmänhet stadgade ålder. Enligt GB 13:2 är konungen berättigad att i visst fall tillåta den, som äktenskap med hor brutit, att gå i annat gifte.

¹ Riksdagen må ock anses hafva fått på sig genom grundlag (R.O. § 32 m. 2) viss dispensrätt öfverlämnad, nämligen att dispensera från sina egna medlemmars bristande behörighet.

Konungen kan ock gifva dispens från stadgandet i GB 2: 11 att »de, som hor med hvarannan gjort hafva, må ej äktenskap bygga ändå att den oskyldiga makan död är.» Dispensrätten grundar sig likväl i detta fall icke på ifrågavarande lagbud omedelbart, utan på ett riksens ständers beslut d. 4 mars 1756, hvarigenom dispensrätten öfverlämnats till konungen. Ut i S.L. 25: 8 stadgås rätt för konungen att dispensera från förbudet för ämbetsmän att taga gåfva eller förläning af främmande makt. Enligt § 2 i naturalisationslagen kan konungen på närmare angifna villkor gifva dispens från föreskriften, att utländsk man skall för att vinna naturalisation hafva varit bosatt i riket i tre år.

Till detta slags dispensrätt hör också räknas dispens från fideikommissförfattningar och stadgar för andra stiftelser (t. ex. Nobelstiftelsen) äfvensom från testamenten, gåfvobref o. liknande dispositioner.

Angående rättsgrunden för detta slags dispensrätt har länge rådt en viss osäkerhet. I fråga särskildt om fideikommiss-stiftelser uttalade L.U. vid 1809 års riksdag, då förslag väcktes om rätt för konungen att meddela dispens från de för dylika stiftelser gällande bestämmelser den meningen att en sådan stiftelse vore att anse för en *speciel lag*, som visserligen vore stiftad af privat person men likväl vore gifven till följd af den makt han härtill erhållit af den allmänna lagstiftningen genom § 5 i 1686 års testamentsstadga¹. På samma sätt vore då jämväl stadgar för andra stiftelser, äfvensom testamenten och gåfvobref att anse såsom *speciella lagar*, som, ehuru stiftade af privata personer, fått sig en i framtiden sig sträckande giltighet tillerkänd till följd af den akt, testator eller donator härtill fått af stiftaren af den allmänna lagen genom de där intagna stadganden, som bemyndiga den enskilde till förordnanden af nämnda slag².

På grund häraf böra alla dylika förordnanden rätteligen anses »såom momenter uti den allmänna lagen» och från dem kunna följaktligen icke dispenserat utan genom gemensamt beslut af konung och riksdag. Denna af Rydin häfdade mening, som i allo synes vara väl grundad, har emellertid icke stått i öfverensstäm-

¹ Naumann II. a. a. s. 163.

² Rydin a. a. s. 8.

melse med den ordning, som i praxis tillämpats. Frågor om dispens från fideikommissförfattningar behandlades enligt KF. d. 3 april 1810 i likhet med frågor om förklaring af allmän lag d. v. s. genom beslut af konungen i högsta domstolen utan någon medverkan af riksdagen. Man ansåg sig t. o. m. kunna gå utöfver den för lagförklaringar bestämda ordning, så till vida som dylika frågor kunde beslutas under pågående riksdag och icke kunde af riksdagen ogillas. Hvad åter angår dispens från testamenten, gåfvobref o. dyl. har sådan meddelats af konungen i statsrådet, i den ordning, som gäller för förklaring af ekonomisk lag¹.

Uti dessa förhållanden har numera delvis inträdt förändring genom ny lagstiftning. Medelst lag om ändring i förordningen den 3 april 1810 af den 26 maj 1909 har nämligen förordnats att ansökningar, som afses i sagda förordning, skola behandlas och pröfvas i särskildt angifven ordning, olika med den för förklaring af allmän lag gällande. Då denna nya ordning tillkommit i form af lag, stiftad af konung och riksdag gemensamt, har sålunda hvad fideikommissförfattningar angår ofvan anförda grundsats kommit till uttryck, att dispens därifrån endast kan meddelas af konung och riksdag gemensamt eller, såsom här är fallet, af konungen ensam, men på grund af rätt, som delegerats från konung och riksdag gemensamt.

Beträffande däremot frågor om dispens från bestämmelser i testamenten, gåfvobref o. dyl. har ingen förändring åstadkommits utan behandlas de därför alljämt utan bemyndigande af riksdagen af konungen i statsrådet.

Därför kan ännu mot detta förfarande anföras hvad Rydin för 50 år sedan uttalat.

»Denna praxis kan ej enligt vårt förmenande anses befogad. Då testamentsbrevet eller gåfvobrevet ej tillkommit genom något konungens åtgörande utan genom enskild persons i enlighet med allmän lag skedda utöfning af den af allmänna lagen skyddade friheten att förfoga öfver sin egendom, samt det förhållandet, att den enskildes beslut kan fortfarande i tiden äga giltighet, beror af en af konungens lagstiftande makt ej ensamt beroende lag, och så-

---

¹ Hagman Sveriges grundlagar 3:dje uppl. s. 42.

ledes donationsbrevets föreskrifters giltighet beror å ena sidan af donators eller testators vilja och å andra sidan af den kraft, allmänna lagen däråt gifvit, men ej af något konungens administrativa beslut, kan, enligt regeln att ingen får, där ej särskildt stadgad är, bevilja undantag från andra föreskrifter, än dem han själf varit berättigad att stadga, ej dispens från ifrågavarande slags föreskrifter af konungen ensam meddelas. Dispensätt i detta hänseende ligger således utom regeringsmaktens sfer»¹.

Hvad härefter angår konungens från riksdagen delegerade dispensätt kan den lika litet som förra hufvudslaget dispensätt förekomma annorledes än efter uttryckliga bestämmelser.

Såsom exempel på dispensätt af detta slag må anföras följande. På grund af stadgandet i RF. § 60 har riksdagen ensam rätt att bestämma bl. a. postportot. Men enligt § 58 af 1908 års riksdagsbeslut har konungen af riksdagen bemyndigats att tillse vidare besluta angående vissa inländska postafgifter, äfvensom angående de till den utländska posttrafiken hörande afgifter. Inom gränserna för den sålunda åt konungen öfverlämnade rätten att pålägga postafgifter får konungen också anses hafva erhållit dispensätt.

Angående slutligen konungens själfständiga dispensätt har konungen enligt hufvudregeln dispensätt öfver allt inom gränserna för sin egen lagstiftningsmakt. Då riksdagens medverkan icke varit erforderlig för tillkomsten af de lagar och förordningar, som tillhöra detta lagområde, måste konungen vara befogad att meddela dispens från alla delar af dessa lagar och författningar. Konungens dispensätt har lika stor omfattning som hans lagstiftande makt.

Härpå beror att dispensätt kan komma till användning, vare sig sådan i den särskilda lagbestämmelsen ställts i utsikt eller ej.

Det enda villkor, som måste uppställas, är att dispensätten ej får ske till förfång för tredje man.

Detta slag af dispensätt kan utöfvas antingen af konungen själf eller ock af underordnad statsmyndighet, t. ex. konungens

¹ A. a. s. 8.

befallningshafvande, till hvilken dispensrätten blifvit delegerad. Därest dispensrätten skall kunna utöfvas af underordnad statsmyndighet, måste delegationen vara *uttryckligen* i vederbörande lag medgifven.

Vanligen afse dispenserna befrielse från vissa bestämmelser i afseende på ålder, infödningsrätt, lärdomsprof m. m. såsom behörighetsvillkor i och för tjänsteansökningar.

Men de kunna afse äfven andra förhållanden. Jämlikt KF. den 6 aug. 1881 är det förbudet att inrätta lotteri för allmänheten om penningar eller penningars värde. Men detta hindrar icke konungen att i stor utsträckning dispensera från denna författning och meddela tillstånd till lotteriinrättningar, utan att författningen nämner möjligheten af någon dispens.

Samma författning ger ock exempel på dispensrätt, som delegerats till underordnad statsmyndighet. Konungens befallningshafvande har fått åt sig öfverlämnadt att tillåta lotteriföretag af mindre omfång och för visst närmare angifvet ändamål.

Ett annat viktigt slag af dispenser gäller befrielse från vissa afgifter.

Sådan befrielse kan förekomma under två väsentligen olika förhållanden, beroende på härkomsten af den lag, hvarifrån dispensen sker.

Denna lag kan härleda sig från konungen själf. Detta gäller sådana författningar angående ordinarie statsinkomster, som konungen stiftar själf i kraft af sin befogenhet att stifta administrativa eller ekonomiska författningar. Sådana inkomster äro afgifter, hvilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet, såsom järnvägar, telegraf och telefon, fyr- och båkväsendet, undervisnings- och hälsovårdsanstalter o. s. v. Från dessa afgifter har konungen en omedelbar dispensrätt¹.

Men den lag, hvarifrån dispens kan ske, kan ock härstamma från riksdagen. Jämlikt RF. § 60 p. 1 har riksdagen ensam rätt att bl. a. bestämma öfver storleken af tullsatser, skattesatser och afgifter, som enligt åberopade lagrummet äro att hänföra till de s. k. bevillningarna. Men enligt p. 2 i samma § har konungen

¹ Hagman a. a. s. 29; Thulin Konungens ekonomiska lagstiftning. Lund 1890 s. 170.

rätt att höja tullen å inkommande och utgående spannmål, samt att minska eller helt och hållet upphäfva ej allenast tullen utan äfven de öfriga bevillningarna med undantag af den allmänna, äfvensom att utfärda in- och utförsel förbud¹. Inom omfånget för denna sin ekonomiska lagstiftningsmakt, hvilken utgör ett undantag från riksdagens allmänna beskattningsmakt, kan tydligtvis konungen också meddela dispens.

Såsom exempel på dispens från afgifter kan anföras tullfrihet för maskiner för visst företag, portofrihet för vissa skrifers spridande, nedsättning eller befrielse från järnvägsafgifter m. m.

Såsom redan anmärkts sammanfaller området för konungens dispensrätt med det lagstiftningsområde, som är konungen ensam förbehållet; och det påverkas omedelbart af de gränsförskjutningar som af olika anledningar förekomma mellan konungens och riksdagens gemensamma lagstiftningsområde och konungens enskilda.

Härvid böra särskildt några omständigheter framhållas af betydelse för dispensrättens tillämpning:

Vid s. k. *blandade lagar* d. v. s. sådana, i hvilka ämnen tillhörande såväl konungs och riksdags gemensamma som konungens enskilda lagstiftningsområde blifvit sammanförda i en författning kan gränsen mellan de båda lagstiftningsområdena, fortfarande vara bibehållen t. ex. så snart en författning själf på ena eller andra sättet angifver sig vara en blandad lag². Dispensrätten är då konungen bibehållen beträffande de ämnen i den blandade lagen, som tillhöra hans eget lagstiftningsområde. Men om gränsen inom lagen bortfallit därigenom att den civila lagstiftningsmakten faktiskt handlagt hela lagen, oaktadt att den innehåller föreskrifter af ekonomisk eller administrativ natur, då är konungens själfständiga dispensrätt att anse såsom bortfallen från hela den blandade lagen³.

Understundom drager riksdagen in under sitt afgörande en författning, som eljest tillhör konungens enskilda lagstiftningsområde, genom att förbinda författningen med ett anslagsvillkor. I allmänhet anses då konung och riksdag ömsesidigt vara bundna

¹ Thulin a. a. s. 172; Rydin: Svenska riksdagen II s. 135, 142 o. 151.

² Thulin a. a. sid. 153.

³ Thulin a. a. s. 155.

af hvarandra¹. Det kan då bli fråga om i hvilken utsträckning konungen kan dispensera från en sådan författning. Frågans besvarande beror på om anslagsvillkoret är fästadt vid författningen i dess helhet, eller endast vid en del däraf. I förra fallet är dispensrätten att anse såsom totalt utesluten; i senare fallet åter begränsad till de af anslagsvillkoret obundna bestämmelserna.

Till sist bör erinras, att konungens själfständiga dispensrätt gäller icke allenast området för konungens s. k. ekonomiska lagstiftning utan äfven området för hans befogenhet att gifva administrativa förordningar, vare sig dessa ha karaktären af generalbefallningar till undersåtar eller generalbefallningar till ämbetsmän².

I ordning följer att besvara frågan, huruvida dispensrätten kan utöfvas förutom af konungen jämväl af riksföreståndarskap.

Hvad först angår *förmyndareregering* så äger sådan att utöfva riksstyrelse i den omyndige konungens namn och med full konungslig myndighet (RF. § 93). Riksdagen kan således icke på något sätt ensidigt inskränka förmyndareregeringens befogenheter³.

Beträffande *interimsregent* så är han likaledes verklig utöfvare af riksstyrelsen, som han likaledes skall föra i konungens namn och som tillkommer honom i hela den omfattning, som i författningen angifves⁴. Endast i vissa angifna fall ha hans rättigheter begränsats (RF. § 39). Bland undantagen upptages icke dispens.

I de fall att *statsrådet* är *interimistiskt regerande* har dess utöfning af konungamakten lika omfattning som interimsregentens⁵.

Alla dessa arter af riksföreståndarskap tillkommer alltså obestriddligen dispensrätt i lika omfattning som konung.

Men detsamma gäller ock *tillförordnad regering*, ehuru på andra grunder. Omfånget för sådan regerings befogenheter bestämmes nämligen för hvarje särskildt fall af konungen. Följ-

¹ Thulin a. a. s. 175.

² Thulin a. a. sid. 178 ff.

³ Blomberg; Svensk statsrätt; Upsala 1904 s. 237.

⁴ Ibm s. 242.

⁵ Ibm s. 245.

aktligen är konungen befogad att förbehålla sig själf dispensrätten. Men enligt den instruktion, som för tillförordnad regering vanligen utfärdas och som får anses såsom uttryck för gällande praxis, tilldelas sådan regering befogenhet att upptaga och afgöra alla de mål, hvilka lagligen böra i statsrådet föredragas, med vissa närmare uppräknade undantag. Men bland dessa upptagas icke dispensärenden. Följaktligen tillkommer jämväl tillförordnad regering i regel befogenhet att utöfva konungens dispensrätt. Men utöfningsrätten är i detta fall delegerad af konungen.

Återstår att beröra frågan om formerna för dispensärendes afgörande.

I detta afseende gäller för den dispensrätt som till konungen delegerats genom uttryckliga bestämmelser i det konungen och riksdagen gemensamt tillhörande lagstiftningsområdet andra regler än för de andra slagen af dispens.

Enligt den ordning, som till helt nyss gällt, skulle ansökningar om dispens af ifrågavarande slag, ställda till konungen, ingifvas i nedre justitierevisionen. Därstädes skulle revisionssekreterarna bereda dem till föredragning bl. a. medelst inhämtande af upplysningar och utlåtanden. Därefter skulle frågan af vederbörande revisionssekreterare föredragas i högsta domstolen för inhämtande af dess yttrande. Slutligen skulle ärendet föredragas inför konungen af chefen för justitiedepartementet i närvaro af revisionssekreteraren¹.

Genom en k. kungörelse d. 27 maj 1909 är nu beträffande »dispenser och tillåtelser, hvilka efter allmänna lagen eller dithörande författningar» bero på afgörande af konungen i statsrådet föreskrifvet ett helt annat tillvägagångssätt. Ansökningar därom skola icke vidare ingifvas till justitierevisionsexpeditionen utan till *justitiedepartementet*. Följaktligen har revisionssekreterarnas åliggande beträffande dessa saker i allmänhet upphört. Icke heller erfordras i regel högsta domstolens yttrande. Endast i det fall att konungen särskildt inforrdar domstolens yttrande, skall sådant afgifvas, i hvilken händelse revisionssekreterarna äro skyldiga att

---

¹ K. Instr. d. 16 dec. 1901 för nedre justitierevisionen § 2.

föredraga ärendet inför domstolen. Beredningen och föredragningen af dessa ärenden åligga eljest numera chefen för justitiedepartementet.

I sammanhang härmed ändrades ock formerna för behandling af frågor om dispens från fideikommissförfattningar enligt lagen den 26 maj 1909 ang. ändring i förordningen d. 3 april 1810, hvarom jag förut talat. Ansökningar, som afses i sagda förordning, skola numera ingifvas till justitiedepartementet och, efter regeringsrättens hörande, pröfvas af konungen i statsrådet.

Frågor om dispens från testamenten, gåfvobref o. dyl. behandlas såsom förut. De afgöras af konungen i statsrådet på föredragning af chefen för justitiedepartementet.

Alla frågor om »dispenser och tillåtelser», hvilka efter allmänna lagen eller dithörande författningar bero på konungens afgörande i statsrådet skola enligt departementsstadgan höra till justitiedepartementet.

Alla andra dispensfrågor än ofvan angifna afgöras af konungen i statsrådet efter föredragning af den departementschef, under hvilket ärendet efter dess särskilda beskaffenhet hör.

Därest ansökning om dispens är förenad med sådana besvär, som enligt lagen om regeringsrätten d. 26 maj 1909 tillhöra regeringsrättens afgörande, skall besvärsfrågan först, enligt § 4 i samma lag, afgöras af regeringsrätten och sedermera eventuelt dispensfrågan af konungen. I sådana fall skall regeringsrätten afgifva utlåtande öfver dispensansökningen.

Regeringsrätten är t. o. m. berättigad att själf taga initiativ till meddelande af dispens i sådana mål, som faller under dess handläggning. Därest nämligen regeringsrätten vid handläggning af besvärs mål skulle finna, att något *undantag* skäligen borde medgifvas från gällande stadganden, utan att ansökan därom blifvit i målet gjord, må regeringsrätten, sedan besvären blifvit afgjorda, underställa målet konungens pröfning i statsrådet.

Härigenom kan dispensrätten tydligtvis erhålla en räckvidd och en betydelse, som aldrig tillförne, nämligen till införande af en på billighet grundad rättsskipning, hvilken naturligtvis begränsas dels af området för regeringsrättens egen kompetens dels af området för konungens dispensmakt.

En proportionell rangmetod, afsedd att på de proportionella valens område utgöra en motsvarighet till den vanliga formen för majoritetsval i enmansvalkretsar.

Af

Jur. stud. **Nore B. Tenow.**

Den praktiska tillämpningen af gällande valsystem har redan hunnit att tillfullo ådagalägga, att detsamma, såsom vid dess antagande med skärpa framhölls, lider af väsentliga fel. Då det torde bli stundande riksdags sak att söka afhjälpa dessa, synes det nödvändigt, att i tid förslag framställas och kritiseras, så att en fruktbar diskussion kommer till stånd.

Från auktoritativt håll har det påpekats, att den nödvändigaste ändringen är rangordningsprincipens utsträckande vid namnens ordnande inom partierna, så att full garanti ernås för att ett parti, liksom en fraktion inom ett parti, får hvarje plats, det erhåller, besatt med det bästa af sina ännu ej placerade namn. Det är också främst till att användas som en sådan till sin verkan utsträckt rangordningsregel den metod är konstruerad, som här skall framläggas.

Betraktar man de proportionella valen som den följdriktiga öfverbyggnaden på majoritetsvalen i enmansvalkretsar, bör hvarje proportionell metod äga sin motsvarighet och utgångspunkt i en viss metod för majoritetsval. Den frågan uppställer sig då, huruvida någon af de många proportionella metoder, som konstruerats, kan anses motsvara den allmänt brukliga formen för majoritets-

val i enmansvalkretsar, vid hvilken platsen besättes af den kandidat, som vid enkel röstsammanräkning erhåller relativ majoritet.

Hittills har, såvidt jag kunnat finna, ingen metod förelegat, som ej på väsentliga punkter afviker från denna form af majoritetsval — afvikelser, som ej betingas af en sådan methods egenkap af proportionell.

Vid ett skärskådande af de vanliga majoritetsvalen i enmansvalkretsar finna vi, att hvarje valman vid den enda tillsättning, hvarom fråga är, understöder endast *en* kandidat. Den fara, som på denna grund ligger i röstsplittning, får motverkas af stark partisammanhållning.

En annan regel för ifrågavarande form af majoritetsval innehåller, att endast relativ majoritet erfordras vid platsens besättande.

Öfverflyttas nu dessa regler till de proportionella valens område, få vi att

platserna besättas en efter en med det namn, som för hvarje gång innehar högsta röststyrkan,

och att

hvarje lista understöder endast det namn, som vid pågående tillsättning står öfverst å listan.

Dessa bägge bestämmelser föra tanken på den D'Hontska fördelningsmetoden, i hvilken de ingå. Men den D'Hontska metoden låter sig endast användas på ett röstmaterial, som är ett synnerligen ofullkomligt uttryck för väljarens önskningsar. Den fordrar som bekant, för att den skall ge ett korrekt resultat, att de skilda listorna icke innehålla några gemensamma namn. Detta gör, att den D'Hontska metoden väl kan användas till platsfördelning *mellan* de stora, skarpt åtskilda politiska partierna, men ej *inom* dessa. Vid platsfördelningen inom partierna har man måst använda andra metoder, som tillåta samverkan mellan olika listor.

Just den omständigheten, att den D'Hontska metoden icke tillåter gemensamma namn, utgör orsaken till att metoden icke kan anses motsvara den form af majoritetsval, vi tagit till utgångspunkt. Ett exempel skall åskådliggöra detta.

Vid val af representant för en enmansvalkrets röstas :

A 125; D 100.

A erhåller då platsen. Skulle åter valet gälla flere representanter, kunde det hända, att de 125 valmän, som i första hand understödja A:s kandidatur, klöfve sig på tvänne listor, enär de i andra hand önska skilda representanter. Listorna skulle då bli följande:

I.	II.	III.
75	50	100
A	A	D
B	C	E

Begagna vi i detta fall den D'Hontska regeln, måste vi betrakta det A, som förekommer på 1:sta listan, som betecknande en från 2:dra listans A skild person. Den första platsen besättes icke af A utan af D.

Nu råder emellertid mellan majoritets- och proportionella val principiellt full samstämmighet ifråga om besättandet af den enda och den första platsen. Att enligt D'Hontska regeln ett annat namn erhåller första platsen än det som vid vanliga majoritetsval erhåller den enda, betyder således, att D'Hontska regeln icke är den sökta metoden.

Söka vi åter afhugga den gordiska knuten och vid användande af D'Honts regel tillåta samverkan mellan listorna, finna vi att metoden ej längre äger förmåga att utdela platserna proportionellt. Jag skall ej här uppehålla mig vid att uppvisa detta kända förhållande, utan öfvergår direkt till hur regeln skall *ombildas* till en allmän rangmetod.

När listorna få samverka, kunna tvänne fall inträffa:

1. att flere listor, efter att vid föregående tillsättning ha understödt skilda kandidater, vid pågående tillsättning i förening understöda gemensam kandidat.

2. att flere listor, efter att vid föregående tillsättning i förening ha understödt gemensam kandidat, vid pågående tillsättning understöda skilda kandidater.

I det första af dessa fall *bör den eller de kandidater, som någondera listan tillsatt, betraktas som af alla listorna tillsatt*. Ha vi t. ex. dessa listor:

I.	II.
16	8
A	B
B	C,

så insätter listan I kandidaten A på första platsen. När vid andra tillsättningen de båda listorna samverka, betraktas A som gemensamt tillsatt af listorna. B:s röststyrka blir då $16 + \frac{8}{2} = 12$. Skilnaden med D'Hontska liksom Thieleska metoden är den, att reduktionen sker gemensamt för de listor, som understöda samma kandidat, ej för hvarje lista särskildt.

I det andra fallet, att två listor, efter att gemensamt ha besatt en plats, åter skilja sig, *bör hvarje lista anses ha besatt så stor del af platsen, som listans röststyrka utgör af listornas sammanlagda röststyrka.* Ha vi följande listor:

I.	II.
16	8
A	A
B	C,

erhåller A första platsen på $16 + 8$ röster. Vid följande tillsättning anses listan I ha besatt $\frac{16}{24}$ af platsen, listan II $\frac{8}{24}$ af densamma. Listan I:s ursprungliga röststyrka, 16, skall alltså divideras med $\frac{16}{24} + 1$, eller den plats som nu skall besättas. B:s röststyrka blir alltså 9,6. C:s röststyrka blir $\frac{8}{8 : 24 + 1} = 6$.

Reglerna för metoden bli då följande:

1) *Väljarna upptaga å sina röstsedlar kandidater i den ordning, hvare de önska dem valda.*

2) *Platserna besättas en efter en med det namn, som för hvarje gång innehar högsta röststyrkan.*

3) *Hvarje lista understöder alltid endast det namn, som bland de ännu ej tillsatta namnen innehar det högsta rummet på listan.*

4) *Hvarje lista skall anses ha deltagit i tillsättningen af alla de namn, hvilka på listan inneha ett högre rum än det vid pågående tillsättning af listan understödda namnet.*

5) *Hafva flera listor gemensamt tillsatt ett namn, skall hvarje lista anses ha besatt så stor del af en plats, som listans röststyrka utgör af listornas sammanlagda röststyrka.*

6) *Understödjer en eller flera listor ett namn, skall detta namns röststyrka vara listans eller listornas sammanlagda ursprungliga röststyrka dividerad med af listorna besatta platsandelar, ökade med 1.*

För att visa huru intimt de tvänne sista reglerna motsvara hvarandra skall jag anföra ett exempel. Följande listor finnas:

I.	II.
12	12
A	A
B	B
C	D

Den första platsen besättes af A med $12 + 12$ röster. Vid nästa tillsättning skall — för att ordagrannt följa regel 5 — listan I anses ha besatt $12/24$ af första platsen; listan II likaledes $12/24$. Men nu skall enligt regel 6 reduktionen ske gemensamt för bägge listorna då de understöda gemensamt namn, B. Listornas sammanlagda ursprungliga röststyrka, eller 24, skall divideras med $12/24 + 12/24 + 1$, eller med 2. B:s röststyrka blir då 12. Vi se hurusom de bägge regler, som innehållas i mom. 5 och 6, ehuru ursprungligen afsedda för de fall att listorna antingen skilja sig åt efter att ha varit förenade, eller förena sig efter att ha varit skilda, likväl genom samverkan upprätthålla jämvikt, om intet af dessa fall inträffa.

Ett allmänt exempel på metodens användning är följande:

Tabell.

I.	II.	III.
1.600	800	1.400
A	B	E
B	A	F
C	D	D

Vid *första tillsättningen* äro A, B och E de namn, som stå öfverst å hvarje lista, hvarför endast de täfla. A innehar majoritet med 1,600 röster och erhåller första platsen.

Vid *andra tillsättningen* understödes B af listorna I och II. Sammanlagda ursprungliga röststyrkan är 2,400. Listan I har besatt den första platsen och dess andel i denna är $1/1$. Eftersom besatta platsandelar ökade med 1 är 2, blir alltså detta senare tal divisor. B:s röststyrka blir $2400/2 = 1200$. E:s röststyrka är alltjämt 1400, hvarför E erhåller den andra platsen.

Vid *tredje tillsättningen* är B:s röststyrka fortfarande 1200, F:s röststyrka är endast $1400:2 = 700$, hvarför B nu erhåller den tredje platsen.

Vid *fjärde tillsättningen* täfla C, D och F. Den första platsen, som A erhållit, fördelas i enlighet med 4:de och 5:te reglerna så, att listan I anses ha besatt $\frac{1600}{2400}$ af densamma, listan II $\frac{800}{2400}$. Lika stora delar tillkomma dessa listor af den tredje platsen. Enligt regel 6 blir alltså:

$$\text{C:s röststyrka } \frac{1600}{1600}:2400 + \frac{1600}{1600}:2400 + 1 = 685,71;$$

$$\text{D:s } \quad \quad \quad \frac{800}{800}:2400 + \frac{800}{800}:2400 + 1 = 480.$$

F:s röststyrka är fortfarande $1400:2 = 700$, hvarför F erhåller den fjärde platsen.

Vid *femte tillsättningen* understödes D af såväl listan II som III, hvarför dess ursprungliga röststyrka är $800 + 1400 = 2200$. Af första platsen anses listan II ha besatt $\frac{800}{2400}$; af andra platsen besatte listan III $\frac{1}{4}$; af tredje platsen besatte listan II åter $\frac{800}{2400}$, och till sist besatte listan III $\frac{1}{4}$ af fjärde platsen. D:s röststyrka blir alltså $\frac{2200}{800}:2400 + 1 + \frac{800}{800}:2400 + 1 + 1 = 600$. C:s röststyrka är alltså jämt 685,71, hvarför C erhåller femte platsen.

Såsom utan medtäflare *erhåller D sjätte platsen*.

I trots af sin enkelhet är ofvanstående exempel konstrueradt så, att det hårdt pröfvar en methods förmåga att utdela platserna proportionellt. Vi skola undersöka, om metoden bestått profvet.

Är endast en plats att tillsätta, bör naturligen A erhålla densamma. Detta skulle ju äfven bli resultatet vid majoritetsval. Äro två platser disponibla, äger den tredje listan numerisk rätt till den andra platsen, då listans röststyrka utgör mer än hälften af öfriga listors sammanlagda röststyrka. Alldeles själfallet är också, att grupperna I och II skola få in sitt näst starkaste namn, B, framför listan III:s andra namn F. Att återigen F skall erhålla den fjärde platsen framför C är något som endast kan bestämmas genom en exakt uträkning. Visserligen är F listan III:s andra namn, C åter endast listan I:s tredje, men å andra sidan äro A och B understödda af bägge de första listorna, hvarigenom röstförlusten för listan I är mindre. Uträkningen visar också, att F:s majoritet är svag, 700 mot 685,71. Ganska svag är också vid följande tillsättning C:s majoritet, 685,71 mot D:s 600.

Såsom jag redan framhållit, ha erfarenheterna från gällande valsystems tillämpning utvisat, att en fullt användbar rangordningsregel är erforderlig vid namnens ordnande inom partierna. Den nu gällande rangordningsregeln har allt för ofta visat sig ej kunna tillämpas, enär partiet ej ådagalagt tillräcklig enighet. Vidare förefinnes alldeles ingen rangordning beträffande tillsättningen af suppleanter, utan gäller här från första början den Thieleska metoden, som tillåter dekapitering. Vid tillsättningen af de ordinarie representanterna, liksom af suppleanter, måste sålunda en rangmetod användas, som utan att klicka tillsätter samtliga platser. En sådan metod är den här framlagda. Utan att uppge de olika listornas fullt proportionella representation, ger den ett absolut skydd mot dekapitering.

Men denna metod låter sig äfven med fördel användas vid platsernas fördelning *mellan* partierna. De gemensamma kandidaternas ställning har ju med användande af den D'Hontska fördelningsregeln varit synnerligen ogynnsam. Den bestämmelse, som i vårt valsystem tillagts, att när två partier hvar för sig tillsatt en och samma representant, de skola anses ha besatt hvar sin hälft af platsen — denna bestämmelse ökar ju ej en gemensam kandidats utsikter att bli vald. Vål är det sant, att gemensamma kandidater endast mera sällan förekommit, men beror ej detta just på de gemensamma kandidaternas ogynnsamma ställning?

En tredje användning för den af mig här framlagda metoden är som icke distinktiv metod. Härmed äro vi inne på frågan om partibeteckningen och de olägenheter, som visat sig vidlåda densamma. Dessa äro af dubbel art. Dels kan ett parti genom att anlägga ett annat partis beteckning draga nytta af detta partis röstöferskott och på så sätt eröfra en plats från ett tredje parti. Dels kan ett parti med sådan falsk partibeteckning förrycka resultatet inom det parti, som det tvingat sig på. Dekapitering har hittills varit en vanlig följd af att två partier gå till val under gemensam partibeteckning. Men snylt-partiet kan äfven draga nytta af att värd-partiet i förlitande på partibeteckningens skydd alltför mycket splittrat sina krafter.

Emellertid är partibeteckningens uppgift just den, att hvarje

parti skall i dess skydd kunna utjämna de inre motsatserna utan att behöfva frukta för att andra partier skola draga nytta af den splittring, som därvid kommer till synes. Därför duger det ej att på anmärkningar om partidistinktionens ineffektivitet hänvisa till att äfven inom partierna platserna fördelas proportionellt. Ty om en metod, som användes vid platsfördelningen inom partierna — m. a. o. en proportionell metod i egentlig mening i motsats till system — i trots af förefintlig röstsplittring äger förmåga, att fullt korrekt utdela platser åt två eller flera partier, som kommit att rösta under gemensam partibeteckning, då är partidistinktion helt enkelt onödig, och bör valet i dess helhet anförtros åt metoden.

1 Två möjligheter förefinnas alltså, den ena att partidistinktionen göres effektiv, och detta sker genom införande af offentlig kandidatur, den andra att partidistinktionen helt slopas. Enligt min mening bör det förra alternativet väljas för valens till andra kammaren och landstings- liksom stadsfullmäktigevalens vidkommande. Vid valen till första kammaren och till riksdagens utskott är åter partibeteckningen med användande af den här föreslagna metoden obehöflig.

Använd utan partibeteckning fordrar nämligen denna metod af ett parti samma grad af enighet, som vanliga majoritetsval i enmanskretsar. Ju flere platser som äro att besätta, desto mindre grad af enighet hos ett parti fordrar metoden. Men i samma mån växer ju äfven svårigheten att sammanhålla partiet på några få listor. Visst är, att denna metod, äfven om den användes som icke distinktiv, fordrar mindre grad af partidisciplin än den nu gällande, i hvilken rangordningsregeln tvingat ett partis öfvervägande flertal att använda en och samma lista. Erhåller den föreslagna metoden därtill partibeteckningens skydd vid de val, där ställningen ej på förhand låter sig fullt öfverblicka, då torde mycket vara vunnet i frihet för den enskilde valmannen att rösta efter öfvertygelse och ej på kommando.

Till slut frågan om suppleanternas tillsättande. Strecket, som på valsedlarna åtskiljer ordinarie namn från suppleantnamn, bortfaller ju omedelbart. Hvarje lista får upptaga namn till ett antal ej öfverstigande dubbla antalet af platser att besätta. Genom an-

vändande af rangmetod äfven för suppleantsvalen försvinner den stora olägenhet, som visat sig häfta vid dessa val, dekapiteringen.

Den bestämmelse, som nu gäller, att endast de valsedlar medräknas, som upptagit den afgångnes namn, torde lämpligen kunna öfverföras, fast med den skärpningen, att valsedlarna ej blott skola ha upptagit den afgångnes namn, utan äfven deltagit i tillsättningen af denne. Naturligen böra alla röster äga lika värde.

Då hvarje annat förfaringssätt måste leda till mer eller mindre invecklade räkningar, är det nu använda det enklaste, hvarför det ur enbart bekvämlighetssynpunkt är att föredraga.

Men äfven de principanmärkningar, som jag sett framställas mot detta förfaringssätt, synas mig obefogade. Ty å ena sidan är det önskligt, att suppleanten, i den mån möjligt är, i sin politiska riktning motsvarar den ordinarie representanten; detta är den personliga synpunkten. Å andra sidan bör rättvisligen den meningsgrupp, som tillsatt den ordinarie representanten äfven tillsätta hans suppleant, och är detta partisynpunkten. Hvilketdera betraktelsesättet man föredrager, framstår förfarandet som principiellt riktigt.

Då partibeteckning användes, och flera partier samverkat vid valet af den ordinarie representanten, bör först val förrättas af en kandidat till suppleantplatsen för hvarje parti, som deltagit i tillsättningen af den ordinarie representanten, och tages härvid hänsyn till de sedlar, som uppsatt den sistnämnde på hans rum å resp. partilistor. Därefter förrättas val mellan partiernas kandidater, hvarvid tages hänsyn till partiernas samlade röststyrka inkl. äfven röster, som understödt resp. partier fast ej den afgångne. Detta blir sålunda först majoritetsval af en kandidat för hvarje parti och sedan likaledes majoritetsval mellan dessa partiernas kandidater, hvarunder alljämt hvarje valsedel endast understöder en af de täflande kandidaterna.

Strödda meddelanden.

Ett samhällsvetenskapligt institut med utomordentligt storartad apparat är det *Institut de Sociologie*, som den belgiske industriherren och mecenaten SOLVAY grundlagt i Brüssel 1902. Det är det tredje af de vetenskapliga palats, som under det gemensamma namnet Instituts Solvay dölja sig i den lummiga och tysta Parc Léopold. De båda andra inrymma Institut d'anatomie och Institut de physiologie. Själfva sammanställningen af de tre vetenskaperna utgör ett program, som stiftaren ytterligare betonat i en önskan att »kombinera de ekonomiska faktorer, som äro de utslagsgivande i folkens historia, med de fysikaliska och fysiologiska faktorer, som behärska människan och naturen.» Institutets stiftare behärskas sålunda af föreställningen, att samhällsvetenskap är naturvetenskap, och har själf förfäktat åsikten, att alla samhällslivets företeelser ytterst kunna återföras på energitransformationer efter fysisk-kemiska formler¹. De riktlinjer, som stiftaren utstakat, synes det sociologiska institutets ledning (Directeur: Emile Waxweiler) följa vid de vetenskapliga undersökningar, som bedrifvas af de ordinarie medarbetarna vid institutet, hvilka aflönas af stiftaren och till honom afge rapporter om undersökningarnas fortskridande.

Institutet står emellertid öppet äfven för främmande forskare, som garanteras »une indépendance scientifique absolue»². En vidsträcktare och långvarigare användning af institutets lokaler och bibliotek medför dock förpliktelse att publicera resultaten af forskningarna i institutets publikationer.

Institutets läsesal bildar midtpartiet i byggnaden och går genom tvänne våningar. Sex dubbelpulpetter i två rader med midtelhyllor för tidskrifter (sista häftet) eller uppslagsverk ge skrif-

---

¹ SOLVAY Questions d'énergétique sociale (1910).

² Institut Solvay: Institut de sociologie. Notice sur l'organisation de l'institut (1907).

platser för ett tiotal personer samtidigt. Institutet prenumererar på öfver 300 tidskrifter och tidningar. Vid bortre ändan af salen finnes i en alkov ytterligare skrifbord för åtta personer samt skrif- och räknemaskiner. Inom barriärer i första våningen och läktarbarriär i den andra finnes utmed långväggarna den under de sista femton åren utkomna litteraturen ordnad och klassificerad i 28 afdelningar: 1) biologi och antropologi: a) allmän biologi, b) morfologi, anatomi, fysiologi, c) etologi och djurpsykologi, d) psykologi (människan), e) specialforskningar rörande barnen (deras psykologi etc.); 2) etnografi och förhistoria; 3) politisk historia och allmän ekonomi; 4) forntidens 5) medeltidens och nyare tidens politiska och ekonomiska historia; 6) politisk historia efter 1800; 7) det ekonomiska samhällslifvets allmänna historia och geografi efter 1800, 8) kolonialfrågor, 9) samfärdsvägar och -medel, 10) myntfrågor, 11) finansväsen, 12) industriell organisation, 13) arbetarfrågor samt 14) agrarfrågor, allt (6—14) efter 1800; 15) konst-historia; 16) religionshistoria; 17) språkhistoria; 18) litteratur-historia; 19) filosofiska och etiska idéers historia; 20) vetenskaper-nas historia; 21) teknologiens historia; 22) demografi; 23) rätt; 24) politik; 25) allmän nationalekonomi; 26) sociologi och social-filosofi; 27) statistik och metodologi; 28) reseberättelser. Någon biblioteksexpedition förekommer icke. Den onödiggöres af att antalet af dem, som begagna institutet, är begränsadt, och att ut-låning ej förekommer, men framför allt af det sinnrika systemet för biblioteksnumrens uppställning. Hvarje bundet och häftat verk är uppställt i en pappkartong, försedd med verkets titel å ryggen och på den ena sidan en debet- och kreditkolumn; i den förra antecknar uttagaren sitt namn och datum för uttagandet, uppställer den tomma kapseln på sin plats och medför verket till sitt skrifbord eller arbetsrum; vid återbärandet igenfinnes med lätthet den tomma kapseln och antecknas datum i kreditkolumnen vid insättningen; för franska, engelska och tyska verk ha kapslarna tre olika färger; en fjärde färg omfattar öfriga språk; inom de 28 afdelningarna intaga de olika färgerna olika hyllor. Efter demon-strationen av läsesalen hemställer den älskvärde assistenten, om besökanden vill nöja sig med eget skrifbord eller önskar enskildt arbetsrum. Han trycker på en af de små dörrarna i bokfilerna och visar en af de rymliga studiekammare, som omgifva läsesalen, utrustade med ett privat arbetsrums hemtrefliga bekvämlighet. Det fins en rad sådana både i första och andra våningen. En af de många dörrarna för till katalogrummet med dess nominal- och realkatalog och en annan till trappan, som förbinder våningarna och för ned till boklagren med äldre litteratur och tidskriftsårgångar, ordnade efter samma system som böckerna i läsesalen. Efter rondan genom institutet erhåller man en tryckt plan och vägvisare och lämnas åt sig själf med en vänlig uppmaning att känna sig som hemma. Från 9 f. m. till 7 e. m. är institutet tillgängligt för den, som erhållit »l'authorisation de fréquentation».

Institutets lappkataloger upptaga ej endast den i biblioteket förefintliga litteraturen utan äfven på lappar af särskild färg arbeten, som ej finnas där, hvarigenom sammanställning af en bibliografi för en viss fråga väsentligen underlättas. För ett flertal verk äro äfven recensioner förtecknade, liksom katalogen upptager rubriker å viktigare tidskriftsartiklar.

De vid institutet anställda vetenskapsmännen ha organiserat samarbete under en form, som erinrar om seminarieöfningarna vid våra universitet, med föredrag, referat och diskussioner.

De från institutet utgående arbetena publiceras i tre serier (Misch et Thron, Bruxelles): 1. Notes et mémoires (strängt vetenskapliga originalarbeten). 2. Études sociales (hufvudsakligen socialpolitiska undersökningar af mera allmänt intresse). 3. Actualités sociales (populärvetenskapliga småskrifter i frågor för dagen).

Till den första serien hör bl. a. WAXWEILERS utkast *Esquisse d'une sociologie* (1906), som innehåller en rad af uppgifter för fortsatt forskning i »den sociala fysiologien och etologien», samt L. WODONS *Sur quelques erreurs de méthode dans l'étude de l'homme primitive*, som representerar en psykologisk-sociologisk ståndpunkt.

Den andra serien innehåller bl. a. G. DE LEENERS värdefulla arbeten *Les syndicats industriels en Belgique* och *L'organisation syndicale des chefs d'industrie*. I samma serie har just utkommit St. LEVINSKI *L'évolution industrielle de la Belgique*.

Från och med januari 1910 utger institutet en egen sociologisk tidskrift *Bulletin mensuel*. Redan i majhäftet finnes bl. a. en recension af Steffens *Sociologi*. Häftena juli—sept. utkomma i dagarna i ett häfte.

En något utförligare redogörelse för institutet förekommer i *Monatsschrift für Soziologie* 1909 (marshäftet). Upplysningar om dess stiftare finnas i IZART *La Belgique au travail* (1910). E. S.

Budgeten i Förenta Staterna. I en uppsats i *Yale review* behandlar ALLEN JOHNSON tillvägagångssättet vid uppgörandet af budgeten i Förenta Staterna och de olika medel, som föreslagits för afhjälpan af det stora felet, som vidlåder denna: bristen på enhetlighet och ansvar. I vårt land, där fastställandet af budgeten i viss mån kan sägas lida af ett liknande fel, torde ett referat af hans uppsats kunna påräkna särskildt intresse.

Den amerikanska författningen lämnar åt finansministern »to digest and prepare plans for the improvement and management of the revenue». Den ursprungligen föreslagna lydelsen, i hvilken Hamilton torde hafva haft sin andel, hade ordet *report* i stället för *prepare*. Kongressen markerade genom sin ändring att man ville, att finansministern skulle i dylika frågor lämna nödiga upplysningar, men ej framlägga några förslag till lagar.

Hamilton, som var den förste innehafvaren af ämbetet, fogade sig icke efter skrankorna för finansministerns makt.

Hans efterträdare ha emellertid ej följt honom. Deras budgetförslag äro i själfva verket blott planer. Ministern känner sig också utan allt ansvar för den slutliga budgeten. Man har som bekant en hel rad af utskott, som behandla finansfrågor, utan någon enhetlighet i arbetet, och därför också utan något samladt ansvar. Det slösas, men intet särskildt utskott kan i högre grad göras ansvarigt därför, lika litet som man får beskylla representaternas hus för att ensamt vara skulden därtill, tvärtom är budgeten ännu högre, då den kommer tillbaka från senaten.

Försök att åvägabringa större planmässighet i det hela ha emellertid ej sagnats. För några år sedan gjorde committee ou appropriations ett försök att öfvervaka de andra utskottens arbete. Försöket slog emellertid ej väl ut, och har ej upprepats.

För ett år sedan tillsattes af senaten ett utskott för allmänna utgifter, bestående af bl. a. ordförandena i de olika utskott, som ha hand om anslagsbeviljande. Detta hade att undersöka summan af de årliga inkomsterna och utgifterna samt arbetsmetoderna i de särskilda departementen, och att meddela till senaten förhållandet mellan inkomster och utgifter och möjliga förbättringar i förvaltningsmetoderna.

Äfven om detta utskott får betydelse för budgetbehandlingen i senaten, kan det naturligtvis ej få något inflytande på arbetet i representanternas hus, och om man äfven där tillsatte ett utskott, skulle dessa båda utskott ej kunna samverka, om de bägge husen icke hade samma politiska majoritet. Förf. tror därför, att de stora förhoppningar, man fäst vid denna anordning, äro öfverdrifna.

Slutligen har en bestämmelse i sista appropriationsbillen framkallat ett svagt hopp, att enheten i budgeten skall komma genom den verkställande maktens initiativ. Om finansministern finner, att de olika ministrarnas petita öfverskrida de beräknade inkomsterna, bör han gifva presidenten upplysning härom, så att denne kan meddela det för kongressen och råda denna, hvilka poster, som med minst olägenhet kunna nedsättas, eller hvilka nya skatter han kan finna lämpligast.

Förf. tror emellertid ej, att sådana råd utan någon makt bakom kunna få några större följder. Däremot anser han, att om presidenten använde sig af den makt, som han måste antagas hafva att inlägga veto emot enstaka punkter i appropriationsbillen, så skulle detta i hög grad bidra till enhetlighet i budgeten.

Roosevelt och Förenta Staternas författning. Under de sista åren har man kunnat märka, att nya idéer och tankegångar arbetat sig fram i Förenta Staternas statslif. Detta har t. ex. redan för flera år sedan påpekats af professor Kjellén i en uppsats, där han visade, hurusom utvecklingen där visade hän emot och också kräfver en starkare makt åt presidenten. På sista tiden har i

Yale review upprepade gånger denna tendens berörts. Ett referat af dess synpunkter torde kunna påräkna intresse äfven hos oss. — Under Theodor Roosevelts presidentskap har man vants att ställa helt andra fordringar på presidenten än förr. Denne har visserligen alltid haft att inför kongressen afgifva redogörelse för statens behof och fästa dennas uppmärksamhet på brister i lagstiftningen, men nu väntar man, att presidenten skall, liksom Roosevelt, framlägga ett detaljeradt program för lagstiftningen, och att han skall använda alla medel, som stå honom till buds, till att genomdrifva sina förslag. Så får han en ställning, som snarast skulle kunna sägas motsvara det engelska kabinetts.

Så fort Taft blifvit president, visade sig denna nya uppfattning. Man fordrade, att denne skulle angifva sitt politiska program i ett stort antal frågor, och den kritik, som han blifvit föremål för, har klandrat honom, just emedan han ej bestämdt nog utpekadt den väg, som han ville, att man skulle gå, och ej med nog kraft arbetat för genomdrifvandet af sina åsikter i kongressen. Om denna uppfattning af presidentens funktion blir den segrande, — och det ser ut så — skulle man få den stora fördelen af ett sammanhängande lagstiftningsprogram. Tidskriften påpekar emellertid, att den riktning, åt hvilken utvecklingen går, ej är utan stora faror. Det ligger nära till hands, att hvarje ny president utarbetar och söker genomdrifva ett antal omfattande lagar, för att inför folkets breda lager visa, att han verkligen gjort sig förtjänt om landet, alltså af politiska eller personliga skäl, fastän det ej visat sig, att landet behöft några nya lagar.

Man får emellertid ej låta dessa faror skrämra sig. Det behöfs en verklig ledning i statslivet, och en vald församling kan ej i våra dagar med dess komplicerade ekonomiska och sociala lif utöfva en sådan ledning.

Kommunal rösträttsstatistik från Lund. Nyligen har en af professor C. V. L. CHARLIER uppgjord statistik öfver antalet röstberättigade och röstande vid landstingsmannavalet i Lund maj 1910 genom stadens försorg publicerats¹. Det synnerligen rikhaltiga tabellmaterial, som här samlats, bör kunna påräkna ett mera allmänt intresse, hvarför här lämnas ett referat af några af de viktigaste resultat, till hvilka förf. kommit. Antalet kommunalt röstberättigade i Lund var maj 1910 5,525 personer, däraf 3,972 män, 1,306 kvinnor och 247 bolag m. m. Hela röstmängden för staden utgjorde 57,236 röster, 43,597 för männen, 9,661 för kvinnorna och 3,978 för bolagen m. m. Männen utgjorde alltså 71,9 % af samtliga röstberättigade, men disponerade 76,2 % af rösterna, kvinnorna voro 23,6 %, men hade blott 16,9 % af alla rösterna. För bolagsgruppen voro motsvarande siffror resp. 4,5 % och 6,9 %.

¹ »Statistisk undersökning öfver Lunds stads röstberättigade medlemmar» av C. V. L. CHARLIER. (Bihang till Lunds stadsfullmäktiges protokoll 1910. N:r 62.)

Medelröstetalet för män var alltså 11,0, för kvinnor 7,4 och för bolag m. m. 16,1 röster. För männen har en uppdelning ägt rum i 5 yrkesgrupper: 1) arbetare, 2) vaktmästare och betjante, 3) handverkare, 4) handlande och industriidkare, 5) tjänstemän (alla slag). Antalet röstberättigade män för hvarje yrke inom de särskilda röstegrupperna angifvas i följande tabell:

Antal röster	Yrke (se ofvan!)						Summa
	1	2	3	4	5	Diverse	
1—5	815	151	350	31	37	97	1,481
6—10	509	111	269	28	52	55	1,024
11—15	155	86	136	18	71	27	493
16—20	19	29	29	16	17	20	130
21—25	40	74	89	61	176	36	476
26—30	0	9	17	20	118	6	170
31—35	0	1	8	16	68	3	96
36—40	0	0	17	31	52	2	102
Summa	1,538	461	915	221	591	246	3,972

Arbetarna äro alltså de flesta, 38,7 % af hela antalet, därefter komma handverkarna med 23,0 %. Dessa båda yrkesgrupper utgöras till öfvervägande del af personer med 10 röster eller därunder. Ämbetsmännen utgöra 14,9 %, talrikast i grupperna med 21 till 30 röster. Vaktmästare (och betjante) äro i staden Lund ovanligt talrika (11,6 %). Handlande och fabriksidkare äro 5,6 %, jämnt företrädda inom alla röstetalsgrupper.

En liknande beräkning af röstmängden för de olika yrkena ger följande resultat:

Antal röster	Yrke (se ofvan!)						Summa
	1	2	3	4	5	Diverse	
1—5	2,499	506	1,095	100	117	265	4,582
6—10	3,885	858	2,102	224	416	406	7,891
11—15	1,884	1,082	1,707	233	902	341	6,149
16—20	362	546	547	303	322	366	2,446
21—25	860	1,621	2,009	1,386	4,008	801	10,685
26—30	—	244	474	560	3,249	169	4,686
31—35	—	33	266	523	2,228	99	3,149
36—40	—	—	672	1,232	2,019	76	3,999
Summa	9,490	4,890	8,872	4,561	13,261	2,523	43,597

Här visar det sig, att ämbetsmännen ha ryckt upp och utgöra med 30,4 % den starkaste af yrkesgrupperna. Arbetarna och handverkarna utgöra hvardera ungefär $\frac{1}{5}$ (resp. 21,8 och 20,3 %),

STRÖDDA MEDDELANDEN

vaktmästarne 11,2 % och handlande och industriidkare 10,5 %. Den olikhet mellan yrkena, som här visar sig, tager sig också uttryck i deras medelröstvärden, som är för arbetare 6,2, vaktmästare 10,6, handverkare 9,7, handlande och industriidkare 20,6 och ämbetsmän 22,4 röster.

Helt naturligt är, att valmännens ålder ökas med stigande röstetal. Medelåldern i de olika 5-röstgrupperna är 39,7, 39,3, 42,3, 46,1, 45,3, 48,8, 49,3 och 53,1 år.

För kvinnornas räkning är gifvetvis indelningen efter civilstånd den intressantaste. Den gifver vid handen, att 65,4 % af de röstberättigade kvinnorna voro ogifta, 9,8 % gifta, 23,4 % änkor. Den låga siffran gifta kvinnor med kommunal rösträtt (128, hvaraf 66 med 1—5 röster) gifver, som förf. påpekar, vid handen, att blott ett fåtal följt det dem gifna rådet, att skaffa sig rösträtt genom att deklarerera för ett litet skattebelopp. Antalet änkor med rösträtt är mycket stort (säkerligen delvis en lokal företeelse), och dessas betydelse ökas än mer af deras högre medelröstetal, 10,1 röster, emot 6,5 för de ogifta och 7,8 för de gifta.

Slutligen kan förtjäna påpekas, att den s. k. jämviktsgränsen i Lund ligger vid ungefär 2000 kronors inkomst.

Af de röstberättigade deltog i vårens val 1705 med tillsamman 27,885 röster, hvaraf arbetarepartiet mönstrade 593 med 5,670, vänstern 320 med 5,322 röster och högern (»de borgerliga») 792 med 16,893 röster.

De olika grupperna afgåfvo följande antal valsedlar:

Antal röster	Arbetarepartiet	Vänstern	Borgerliga	S:a	%
1—5	137	43	66	246	10,8
6—10	265	50	73	388	29,6
11—15	113	66	110	289	44,1
16—20	18	28	54	100	48,1
21—25	53	90	214	357	58,0
26—30	5	26	116	147	70,7
31—35	1	11	72	84	78,0
36—40	1	6	87	94	69,6
					30,9

Sista kolumnen angifver antalet röstande i % af de röstberättigade. — Af tabellen framgår, att arbetarepartiet var numeriskt starkare än de båda andra tillsamman i röstgrupperna t. o. m. 10 röster, i gruppen med 11—15 röster stodo de i jämnhöjd med »de borgerliga», som öfver detta senare röstetal voro de starkaste. Medelröstetalen voro: för arbetarepartiet 9,5, för vänstern 16,6 och för de borgerliga 21,3 röster.

K. T.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistik*. X. Berättelse öfver verkställd granskning af begravningshjälpringarna, utarbetad af VÄINÖ KAPARI. Hfors 1910.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 4. H. 6. Sthlm 1910.
- Ekonomiska Samfundet i Finland*. Föredrag och förhandlingar. Band VII. H. 8. Hfors 1910.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXIX. H. III—IV. Hfors 1910.
- Försäkringsföreningens Tidskrift 1910*. Supplementhäftet. Sthlm 1910.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning, utg. af AXEL BRUNIUS. Årg. VI. N:o 18—22. Sthlm 1910.
- K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. *Arbetsstatistik*. H: 1. Arbetslösheten i Sverige under vintern 1908—1909. Sthlm 1910.
- Meddelanden angående försäkringsväsendet i Sverige för år 1909*, hämtade och sammanförda ur försäkringsbolagens officiella uppgifter för nämnda år af JOHAN LEFFLER. Sthlm 1910.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1910. H. 3. Gefle 1910.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. 1910. N:o 9—10. Sthlm 1910.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. V. N:o 37—46. Hfors 1910.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. 1910. H. 5. Kbhvn 1910.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1910. H. 5—6. Sthlm 1910.
- Revue du travail*. Publiée par l'Office du Travail de Belgique. 15:e année. N:o 16—20. Bruxelles 1910.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 8. H. 9—11. Sthlm 1910.
- Social Tidskrift*. Årg. X. H. 10—11. Sthlm 1910.
- Statistiska kommitténs betänkande*. Sveriges officiella statistik och dess allmänna organisation. Sthlm 1910.
- Statistisk Månadsskrift*, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. V. H. 8—9. Sthlm 1910.
- Svenska Stadsförbundets tidskrift*. Red. E. PALMSTIERNÄ. Årg. 2. H. 5. Sthlm 1910.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING. Årg. 2. N:o 9—10. Sthlm 1910.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska föreningen i Finland. Årg. 46. H. 4. Bilaga: Kort redogörelse för Kejsarliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar för 1909. (Förre delen). Hfors 1910.
- Tionde svenska bryggaremötet i Stockholm den 2 september 1910*. Ett tjugofemårsminne. Sthlm 1910.
- Zeitschrift für Socialwissenschaft*, herausg. von JULIUS WOLF. 1910. H. 9—11. Leipzig.
- ANDERSSON, THOR, *Socialsjukförsäkringen och Sveriges industri*. Sthlm 1910.
- GEBHARD, HANNES, *Bostadsförhållandena i Finlands landskommuner år 1901*. (Statistisk undersökning af socialekonomiska förhållanden i Finlands landskommuner). Hfors 1910.
- LARSON, IVAR O., *Om den »syndikalistiska» arbetare-rörelsen, särskildt i Frankrike*. Föredrag, hållet vid möte med delegerade för Svenska Arbetsgifvareföreningens yrkes- och ortförbund i Stockholm den 3 september 1910. Sthlm 1910.
- MELANDER, GUSTAF, R. F. § 90. *En studie i svensk statsrätt*. I. Uppsala 1910.
- MELANDER, GUSTAF, *Innebörden af uttrycket »gemensamma ordnings- och innehållningsangelägenheter»*. Profföreläsning. Uppsala 1910.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

Fonder öfver 30,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

